

FB2: V1ct0rus, 6.3.2018, version 1.0

UUID: 3e20e5b4-56ee-4cea-ae38-a9d9de736ca5

PDF: fb2pdf-j.20180924, 29.02.2024

Микола Гоголь

Ревізор

Содержание

РЕВІЗОР	.0005
ХАРАКТЕРИ І КОСТЮМИ	.0007
Дія перша	.0011
#1	.0011
Ява I	.0011
Ява II	.0020
Ява III	.0024
Ява IV	.0031
Ява V	.0033
Ява VI	.0036
Дія друга	.0038
#1	.0038
Ява I	.0038
Ява II	.0041
Ява III	.0043
Ява IV	.0044
Ява V	.0045
Ява VI	.0046
Ява VII	.0049
Ява VIII	.0050
Ява IX	.0058
Ява X	.0059
Дія третя	.0063
#1	.0063
Ява I	.0063

Ява II	0065
Ява III	0069
Ява IV	0071
Ява V	0072
Ява VI	0076
Ява VII	0084
Ява VIII	0085
Ява IX	0086
Ява X	0088
Ява XI	0092
Дія четверта	0093
#1	0093
Ява I	0093
Ява II	0096
Ява III	0097
Ява IV	0099
Ява V	0102
Ява VI	0105
Ява VII	0108
Ява VIII	0112
Ява IX	0113
Ява X	0116
Ява XI	0120
Ява XII	0123
Ява XIII	0127
Ява XIV	0129
Ява XV	0131
Ява XVI	0134

Дія п'ята	0138
#1	0138
Ява I	0138
Ява II	0142
Ява III	0145
Ява IV	0146
Ява V	0147
Ява VI	0148
Ява VII	0149
Ява VIII	0154
Ява остання	0164
НІМА СЦЕНА	0165

РЕВІЗОР

*В нього пика бридка,
а він на дзеркало наріка.
Народна приказка.*

ДІЄВІ ОСОБИ:

Антон Антонович Сквозник-Дмухановський, городничий.[1]

Анна Андріївна, жінка його.

Марія Антонівна, дочка його.

Лука Лукич Хлопов, доглядач шкіл.

Жінка його.

Амос Федорович Ляпкін-Тяпкін, суддя.

Артемій Филипович Земляника, попечитель богоугодних закладів.

Іван Кузьмич Шпекін, поштмейстер.

Петро Іванович Добчинський, Петро Іванович Бобчинський, міські поміщики.

Іван Олександрович Хлестаков, чиновник із Петербурга.

Осип, слуга його.

Христіан Іванович Гібнер, повітовий лікар.

Федір Андрійович Люлюков, Іван Лазаревич Растаковський, Степан Іванович Коробкін,

відставні чиновники, поважні особи в місті.

Степан Ілліч Уховертов, дільничний пристав.

Свистунов, Пуговіцин, Держиморда, поліцейські.

Абдулін, купець.

Февронія Петрівна Пошльопкіна, слюсарша.

Жінка унтер-офіцера.

Мишко, слуга городничого.

Слуга трактирний.

Гості, купці, міщани, просителі.

ХАРАКТЕРИ І КОСТЮМИ

Уваги для акторів

Городничий, уже постаріла на службі й дуже недурна, по-своєму, людина. Хоч і хабарник, але поводитьсь дуже солідно; досить серйозний, трохи навіть резонер; говорить ні голосно ні тихо, ні багато ні мало, його кожне слово значуще. Риси обличчя його грубі й жорстокі, як у всякого, хто почав тяжку службу з нижчих чинів. Перехід від страху до радості, від низькості до пихи досить швидкий, як у людини з груборозвиненими нахилами душі. Він одягнений, як звичайно, у свій мундир з петлицями і в ботфортах[2] зі шпорами. Волосся в нього стрижене, з сивиною.

Анна Андріївна, жінка його, провінціальна кокетка, ще не зовсім у літах, вихована наполовину на романах та альбомах, наполовину на клопотанні коло своєї комори та в дівочій. Дуже всім цікавиться і при нагоді виявляє гонористість. Бере іноді владу над чоловіком тому тільки, що той не знає, що відповідати їй; але влада ця поширюється тільки на дрібниці

й полягає у доганах та насмішках. Вона чотири рази переодягається в різні сукні на протязі п'єси.

Хлестаков, юнак років двадцяти трьох, тоненький, худенький; трохи придуркуватий і, як кажуть, без царя в голові — один із тих людей, яких у канцеляріях звать найпустоголовішими. Говорить і діє без будь-якої тямі. Він неспроможний зупинити сталої уваги на якій-небудь думці. Мова його уривчаста, і слова вилітають із уст його цілком несподівано. Чим більше виконавець цієї ролі виявить щирості й простоти, тим більше він виграє. Одягнений за модою.

Осип, слуга, такий, які звичайно бувають слуги трохи в літах. Говорить серйозно, дивиться трохи вниз, резонер і любить собі самому читати повчальні нотації для свого пана. Голос його завжди майже рівний, у розмові з паном набуває суворого уривчастого й трохи навіть грубого виразу. Він розумніший за свого пана і тому швидше догадується, але не любить багато говорити, і мовчки крутій. Коштом його — сірий або синій приношений сюртук.

Бобчинський і Добчинський — обидва низенькі, куценькі, дуже цікаві; надзвичайно схожі один на одного; обидва з невеличкими черевцями, обидва говорять скоромовкою і надзвичайно багато помагають жєстами й руками. Добчинський трошки вищий, серйозніший за Бобчинського, але Бобчинський розв'язніший і жвавіший за Добчинського.

Ляпкін-Тяпкін, суддя, людина, що прочитала п'ять чи шість книг, і тому трохи вільнодумна. Охочий дуже до здогадів, і тому кожному слову своєму надає ваги. Той, хто грає його, повинен завжди зберігати на обличчі своєму значущу міну. Говорить басом, довго розтягаючи, з хрипом і сопінням, як старовинний годинник, що перше шипить, а потім уже б'є.

Земляника, попечитель богоугодних закладів, дуже товста, неповоротка й незграбна людина, але до всього того проноза й крутій. Дуже прислужливий і метушливий.

Поштмейстер, простосердна до наївності людина.

Інші ролі не потребують особливих пояснень. Оригінали їх завжди майже є перед очима.

Панове актори особливо повинні звернути увагу на останню сцену. Останнє вимовлене слово повинне зробити електричний струс на всіх разом, раптово. Вся група повинна перемінити пози в одну мить. Звук подиву повинен вихопитися у всіх жінок разом, начебто з одних грудей. Через недодержання цих зауважень може пропасти весь ефект.

Дія перша

Кімната в домі городничого.

Ява I

Городничий, попечитель богоугодних закладів, доглядач шкіл, суддя дільничний пристав, лікар, двоє квартальних.

Городничий. Я запросив вас, панове, на те, щоб сказати вам пренеприємну звістку: до нас їде ревізор.

Амос Федорович. Як, ревізор?

Артемій Филипович. Як, ревізор?

Городничий. Ревізор із Петербурга, інкогніто. Та ще й з секретним дорученням.

Амос Федорович. От тобі й на!

Артемій Филипович. От не було клопоту, то май!

Лука Лукич. Господи боже! ще й із секретним дорученням!

Городничий. Я начебто передчував: сьогодні мені цілу ніч снилися якісь два незвичайні щури. Справді, таких я ніколи й не бачив:

чорні, неприродно великі! прийшли, понюхали — і пішли геть. Ось я вам прочитаю листа, що його одержав я від Андрія Івановича Чмихова, якого ви, Артемію Филиповичу, знаєте. Ось що він пише: «Любий друже, куме і благодійнику» (*бурмоче півголосом, пробігаючи швидко очима*)... «і повідомити тебе» А! ось: «спішу, між іншим, повідомити тебе, що приїхав чиновник з дорученням оглянути всю губернію й особливо наш повіт. (*Значущо підносить палець угору*). Я дізнався про це від щонайпевніших людей, хоч він удає з себе приватну особу. А знаючи, що в тебе, як у всякого, водяться грішки, бо ти людина розумна й не любиш пропускати того, що пливе до рук...» (*спинившись*) ну, тут свої... «то раджу тобі бути обережним: бо він може приїхати кожної години, якщо тільки вже не приїхав і не живе де-небудь інкогніто... Вчорашнього дня я...» Ну, тут уже пішли діла сімейні: «сестра Анна Кирилівна приїхала до нас із своїм чоловіком; Іван Кирилович дуже потовстішав і все грає на скрипку...» і таке інше, і таке інше. То от яка річ!

Амос Федорович. Егеж, річ така незвичай-

на, просто незвичайна. Що-небудь недарма.

Лука Лукич. Навіщо ж, Антоне Антоновичу, чого це? навіщо до нас ревізор?

Городничий. Навіщо! Така вже, видно, доля! *(Зітхнувши)*. Досі, хвалити бога, добирались до інших міст, тепер прийшла черга до нашого.

Амос Федорович. Я думаю, Антоне Антоновичу, що тут тонка і більш політична причина. Це значить ось що: Росія... егеж... хоче провадити війну, і міністерія ото, як бачите, й підіслала чиновника, щоб дізнатися, чи немає де зради.

Городничий. Ото куди сягнули! Ще й розумна людина! В повітовому місті зрада! Що воно, прикордонне, чи що? Та звідси, хоч три роки мчи, ні до якої держави не доїдеш.

Амос Федорович. Ні, я вам скажу, ви не теє... ви не... Начальство має тонку думку: дарма, що далеко, а воно собі мотає на вус.

Городничий. Мотає, чи не мотає, а вас, панове, попередив. Глядіть, у своїй галузі я деякі розпорядження зробив, раджу й вам. Особливо вам, Артемію Филиповичу! Нема сумніву, проїжджий чиновник захоче перш за все

оглянути підвідомчі вам богоугодні заклади — і тому ви зробіть так, щоб усе було пристойно: ковпаки були б чисті, і хворі не скидалися б на ковалів, як звичайно вони ходять по-домашньому.

Артемій Филипович. Ну, це ще нічого. Ковпаки, хай так, можна надягти й чисті.

Городничий. Так. І теж над кожним ліжком надписати по-латині чи іншою якою мовою... це вже з вашої галузі, Христіане Івановичу, — всяку хворобу: коли хто захворів, котрого дня і числа... Негаразд, що у вас хворі такий міцний тютюн курять, що завжди розічхаєшся, коли увійдеш. Та й краще, якби їх було менше: зразу прикладуть до поганого догляду чи до невмілості лікаря.

Артемій Филипович. О! щодо лікування ми з Христіаном Івановичем добрали своїх способів: чим ближче до натури, тим краще — ліків дорогих ми не вживаємо. Людина проста: якщо помре, то й так помре; якщо видужає, то й так видужає. Та й Христіанові Івановичу важкувато було б з ними розмовляти: він по-руськи й слова не знає.

Христіан Іванович подає звук, почасти схожий на букву І і трохи на Е.

Городничий. Вам теж порадив би, Амосе Федоровичу, звернути увагу на урядові установи. У вас там у прихожій, куди звичайно приходять просителі, сторожі завели свійських гусей з маленькими гусенятами, які так і сновигають попід ногами. Воно, звісно, домашнім хазяйством заводитися всякому похвально, і чому ж сторожеві й не завести його? тільки, знаєте, в такому місці непристойно... Я й перше хотів вам це сказати, та все якось забував.

Амос Федорович. А от я їх сьогодні-таки звелю всіх забрати на кухню. Хочете, — приходьте обідати.

Городничий. Крім того, погано, що у вас висушується в самому урядовому приміщенні всяке дрантя, і над самою шафою з паперами мисливський гарапник. Я знаю, ви любите полювання, та все ж на час краще його прибрати, а там, як проїде ревізор, хай уже, знов його можете почепити. Також засідатель ваш... він, звичайно, людина знаюча, але від

нього такий дух, наче б він оце зараз вийшов із винокурного заводу, — це теж негарно. Я хотів давно вам про це сказати, але був, не пам'ятаю, чимсь заклопотаний. Є проти цього засоби, коли вже це, дійсно, як він каже, в нього природний запах: можна йому поради-ти їсти цибулю, або часник, або що-небудь інше. В цьому випадку може допомогти різними медикаментами Христіан Іванович.

Христіан Іванович подає той самий звук.

Амос Федорович. Ні, цього вже неможливо вигнати; він каже, що в дитинстві мамка його прибила, і з того часу від нього відгонить трохи горілкою.

Городничий. Та я так тільки сказав вам. Щождо внутрішнього розпорядження і того, що називає в листі Андрій Іванович грішками, я нічого не можу сказати. Та й дивно говорити: нема людини, що за собою не мала б яких-небудь гріхів. Це вже так самим богом заведено, і вольтер'янці[3] даремно проти цього говорять.

Амос Федорович. Що ж ви вважаєте, Анто-

не Антоновичу, за грішки? Грішок від грішка різниться. Я кажу всім одверто, що беру хабарі, але чим хабарі? Хортенятами. Це зовсім інша річ.

Городничий. Ну, хортенятами, або чим іншим — однаково хабарі.

Амос Федорович. Ну, ні, Антоне Антоновичу. А от, наприклад, коли в кого-небудь शु-ба коштує п'ятсот карбованців, та дружині шаль...

Городничий. Ну, а що з того, що ви берете хабарі хортенятами? Зате ви в бога не віруєте; ви до церкви ніколи не ходите; а я, принаймні, у вірі твердий і кожної неділі буваю в церкві. А ви... О, я знаю вас: ви якщо почнете говорити про створення світу, просто волосся на голові здіймається.

Амос Федорович. Та ж бо сам собою дійшов, власним розумом.

Городничий. Ну, в іншому разі багато розуму гірше, ніж би його зовсім не було. А втім, я так тільки згадав про повітовий суд; а по правді сказати, навряд чи хто загляне коли-небудь туди; це вже таке завидне місце, сам бог ним опікується. А от вам, Лука Лукич,

то, як доглядачеві навчальних закладів, треба потурбуватися особливо щодо вчителів. Вони люди, звичайно, вчені й виховувалися в різних колегіях, але коять дуже химерні вчинки, натурально, нерозлучні з ученим званням. Один із них, приміром, отой, що має товсте обличчя... не пригадаю його прізвища, ніяк не може обійтися без того, щоб, зійшовши на кафедру, не зробити гримасу, ось отак (*робить гримасу*), і потім почне рукою з-під галстука прасувати свою бороду. Звісно, якщо він школяреві скривить таку пику, то воно ще нічого: може, воно там і треба так, про це я не можу судити; але ви подумайте самі, якщо він зробить це одвідувачеві — це може бути дуже погано: пан ревізор чи інший хто може взяти це проти себе. З цього, чорт знає, що може вийти.

Лука Лукич. Що ж мені, справді, з ним робити? Я вже кілька разів йому говорив. Ось іще цими днями, коли зайшов був у клас наш предводитель, він склеїв таку пику, якої я ніколи ще й не бачив. Він ото її скривив від щирого серця, а мені догана: навіщо вільнодумні мислі прищеплюються юнацтву.

Городничий. Те саме я повинен вам сказати і про вчителя історичної науки. Він учена голова — це видно, і знання нахапав силу, але тільки пояснює з таким запалом, що не тямить себе. Я одного разу слухав його: ну, поки говорив про асіріян та вавілонян — ще нічого, а як добрався до Олександра Македонського, [4] то я не можу вам сказати, що з ним зробилось. Я думав, що пожежа, їй-богу! Збіг з кафедри, і, скільки сили, тарах стільцем по підлозі. Воно, звісно, Олександр Македонський герой, але навіщо ж стільці ламати? від цього збиток казні.

Лука Лукич. Егеж, він запальний! Я йому це кілька разів уже зауважував... Каже: «Як хочете, для науки я життя не пожалію».

Городничий. Отож, такий уже нез'яснений закон долі: розумна людина — або п'яниця, або пику так скривить, що хоч святих виносить.

Лука Лукич. Не доведи боже служити по вченій галузі! Всього боїшся: всякий втручається, всякому хочеться показати, що він теж розумна людина.

Городничий. Це б ще нічого, — інкогніто

прокляте! Враз загляне: «А, ви тут, голубчики! А хто», скаже, «тут суддя?» — «Ляпкін-Тяпкін». — «А дайте-но сюди Ляпкіна-Тяпкіна. А хто попечитель богоугодних закладів?» — «Земляника». — «А дайте-но сюди Землянику!» Ось що погано.

Ява II

Т*і самі й поштмейстер.*

Поштмейстер. Скажіть, панове, що, який чиновник їде?

Городничий. А ви хіба не чули?

Поштмейстер. Чув од Петра Івановича Бобчинського. Він тільки що був у мене в поштової конторі.

Городничий. Ну, що? як ви думаєте про це?

Поштмейстер. А що думаю? — війна з турками буде.

Амос Федорович. В одне слово! я сам те думав.

Городничий. Егеж, обидва пальцем у небо попали.

Поштмейстер. Далєбі, війна з турками. Це

все француз паскудить.

Городничий. Яка там війна з турками! Просто нам погано буде, а не туркам. Це вже відомо: в мене лист.

Поштмейстер. А коли так, то не буде війни з турками.

Городничий. Ну, що ж, як ви, Іване Кузьмичу?

Поштмейстер. Та що я? Як ви, Антоне Антоновичу?

Городничий. Та що я? Страху ніби й нема, а так... трошки... Купецтво та громадянство мене бентежить. Кажуть, що в мене їм не з медом; а я, от їй-богу, якщо і взяв з кого, то, вірте, без ніякої ненависті. Я навіть думаю (*бере його під руку і обводить набік*), я навіть думаю, чи не було на мене якого-небудь доносу. Навіщо ж справді-таки до нас ревізор? Послухайте, Іване Кузьмичу, чи не можна вам, для спільної нашої користі, всякого листа, що прибуває до вас у поштову контору, вхідного й вихідного, знаєте, отак трошки розпечатати й прочитати: чи немає в ньому якого-небудь донесення або, просто, писанини. Якщо нема, то можна знов запечатати; а втім, можна на-

віть і так віддати листа, розпечатаного.

Поштмейстер. Знаю, знаю... Цього не вчіть, це я роблю не те, щоб через осторогу, а більше з цікавості: страх люблю дізнатися, що є нового на світі. Я вам скажу, що це прецікаве читання. Іншого листа з насолодою прочитаєш — так описуються всякі пасажі[5]... а почальність яка... краще, ніж у «Московских ведомостях».[6]

Городничий. Ну, що ж, скажіть, нічого не вичитували про якого-небудь чиновника з Петербурга?

Поштмейстер. Ні, про петербурзького нічого нема, а про костромських і саратовських багато говориться. Шкода, одначе, що ви не читаете листів: є прекрасні місця. Ось недавно: один поручик пише до приятеля, і описав бал у найграйливішому... дуже, дуже гарно: «Життя моє, любий друже, тече», каже, «в емпіреях[7]: панночок багато, музика грає, штандарт[8] скаче»... З великим, з великим почуттям описав. Я навмисне залишив його в себе. Хочете, прочитаю?

Городничий. Ну, тепер не до того. То зробіть ласку, Іване Кузьмичу: якщо випадком

трапиться скарга або донесення, то, без усяких міркувань, затримуйте.

Поштмейстер. З великою охотою.

Амос Федорович. Глядіть, дістанеться вам коли-небудь за це.

Поштмейстер. Ой, батечку!

Городничий. Нічого, нічого. Інша річ, якби ви з цього публічне що-небудь зробили, але ж це діло сімейственне.

Амос Федорович. Егеж, недобре діло заварилось! А я, признаюсь, ішов оце до вас, Антоне Антоновичу, з тим, щоб пошанувати вас собачкою. Рідна сестра тому псові, якого ви знаєте. Адже ви чули, що Чептович із Верховинським розпочали позви, і тепер мені розкіш: полюю зайців на землях і в того і в того.

Городничий. Батечку, не милі мені тепер ваші зайці: в мене інкогніто прокляте сидить у голові. Так і ждеш, що ось відчиняться двері — і гульк...

Ява III

Ті самі, Добчинський і Бобчинський (обидва входять, засапавшись).

Бобчинський. Надзвичайна подія!

Добчинський. Несподівана звістка!

Всі. Що, що таке?

Добчинський. Непередбачена річ: приходимо в гостиницю....

Бобчинський (перебиваючи). Приходимо з Петром Івановичем у гостиницю...

Добчинський (перебиваючи). Е, дозвольте ж, Петре Івановичу, я розкажу.

Бобчинський. Е, ні, дозвольте вже я... дозвольте, дозвольте... ви ж і мови такої не маєте...

Добчинський. А ви зіб'єтесь і не пригадаєте всього.

Бобчинський. Пригадаю, їй-богу, пригадаю. Вже не перешкоджайте, хай я розповім, не перешкоджайте! Скажіть, панове, зробіть ласку, щоб Петро Іванович не перешкоджав.

Городничий. Та говоріть, бога ради, що таке? У мене серце не на місці. Сідайте, панове!

Візьміть стільці! Петре Івановичу, ось вам стілець. (Усі сідають навколо обох Петрів Івановичів). Ну, що, що таке?

Бобчинський. Дозвольте, дозвольте; я все за порядком. Як тільки мав я приємність вийти од вас після того, як ви зводили збентежитись одержаним листом, отак-бо, я тоді ж забіг... вже, будь ласка, не перебивайте, Петре Івановичу! Я вже все, все, все знаю. То я, от, звольте бачити, забіг до Коробкіна. А не заставши Коробкіна дома, завернув до Растаковського, а не заставши Растаковського, зайшов ото до Івана Кузьмича, щоб переказати йому одержану вами новину, та, ідучи звідти, зустрівся з Петром Івановичем...

Добчинський (перебиваючи). Коло рундука, де продаються пироги.

Бобчинський. Коло рундука, де продаються пироги. Та, зустрівшись з Петром Івановичем, і кажу йому: чи чули ви про новину оту, яку одержав Антон Антонович із цілком певного листа? А Петро Іванович уже чули про це від ключниці вашої, Авдоті, яку, не знаю чого, було послано до Филипа Антоновича Почечуєва.

Добчинський (перебиваючи). По барильце для французької горілки.

Бобчинський (одводячи його руки). По барильце для французької горілки. От ми пішли з Петром Івановичем до Почечуєва... Ви вже, Петре Івановичу... тее-то... не перебивайте, будь ласка, не перебивайте!.. Пішли до Почечуєва, та на дорозі Петро Іванович каже: «Зайдімо», каже, «до трактиру. У шлунку-бо в мене... зранку я нічого не їв, то шлункове трясіння...» отаке-то, в шлунку в Петра Івановича... «А в трактир», каже, «привезли тепер свіжої сьомги, то ми закусимо». Тільки-но ми в гостиницю, коли це юнак...

Добчинський (перебиваючи). Непоганий із себе, в партикулярному[9] одязі...

Бобчинський. Непоганий із себе, в партикулярному одязі, ходить отак по кімнаті, і на обличчі отакий роздум... фізіономія... вчинки, і тут (крутить рукою біля лоба) багато, багато всього. Я ніби передчував і кажу Петрові Івановичу: «Тут що-небудь не спроста». Егеж. А Петро Іванович уже кивнув пальцем і підкликали трактирника, — трактирника Власа: в нього жінка три тижні тому породила і та-

кий премоторний хлопчик, буде так само, як і батько, держати трактир. Підкликавши Власа, Петро Іванович і спитали його потихеньку: «Хто», каже, «цей юнак?» — а Влас і відповідає на це: «Це», каже... Е, не перебивайте, Петре Івановичу, будь ласка, не перебивайте, ви не розкажете, їй-богу, не розкажете: ви пришіптуєте, у вас, я знаю, один зуб в роті із свистом... «Це», каже, «юнак, чиновник», отак-бо, «їде з Петербурга, а на прізвище», каже, «Іван Олександрович Хлестаков, а їде», каже, «в Саратовську губернію і», каже, «предивно себе атестує: другий уже тиждень живе, з трактиру не їде, забирає все набір і ні копійки не хоче платити». Як сказав він мені це, а мене тут от наче щось і напоумило. «Е!» кажу я Петрові Івановичу...

Добчинський. Ні, Петре Івановичу, це я сказав: «е!»

Бобчинський. Спочатку ви сказали, а потім і я сказав: «Е!» сказали ми з Петром Івановичем. «А з якої речі сидіти йому тут, коли дорога його веде в Саратовську губернію?» — Егеж. А ось, він ото і є той чиновник.

Городничий. Хто, який чиновник?

Бобчинський. Чиновник, той, про якого зводили дістати нотицію,[10]— ревізор.

Городничий (в страху). Що ви, Господь з вами! це не він.

Добчинський. Він! і грошей не платить, і не їде. Кому ж би й бути, як не йому? І подорожня[11] прописана в Саратов.

Бобчинський. Він, він, їй-богу, він... Такий спостережливий: усе обдивився. Побачив, що ми з Петром Івановичем їли сьомгу, — більше тому, що Петро Іванович щодо свого шлунку... егеж, то він і в тарілки нам заглянув. Такий пильний — мене так і пройняло страхом.

Городничий. Господи, помилуй нас грішних! Де ж він там живе?

Добчинський. У п'ятому номері, під сходами.

Бобчинський. У тому самому номері, де минулого року побилися проїжджі офіцери.

Городничий. І давно він тут?

Добчинський. А тижнів уже зо два. Приїхав на Василя Єгиптянина.

Городничий. Два тижні! (*Набік*). Батечку, сваточку! Пронесіть, святі угодники! За ці два тижні вишмагано унтер-офіцерську жінку.

Арештантам не видавали провізії! На вулицях шинок, брудота! Ганьба! осудовище! (*Хпається за голову*).

Артемій Филипович. Що ж, Антоне Антоновичу? — їхати парадом до гостиниці.

Амос Федорович. Ні, ні! Попереду пустити голову, духовенство, купецтво; ось і в книзі: «Діяння Іоанна Масона»[12]...

Городничий. Ні, ні; дозвольте вже мені самому. Бували важкі випадки в житті, миналися, ще навіть і спасибі діставав. А може, бог пронесе й тепер. (*Звертаючись до Бобчинського*). Ви кажете, він молодий?

Бобчинський. Молодий, років двадцяти трьох або чотирьох з чимсь.

Городничий. Тим краще — молодого скоріше пронюхаєш. Біда, якщо старий чорт; а молодий увесь зверху. Ви, панове, готуйтеся кожний у себе, а я вирушу сам, або ось хоч з Петром Івановичем, приватно, для прогулянки, навідатися, чи не зазнають проїжджі неприємностей. Гей, Свистунов!

Свистунов. Що скажете?

Городничий. Біжи зараз до дільничного пристава; або ні, ти мені потрібен. Скажи там

кому-небудь, щоб якнайшвидше до мене дільничного пристава, і приходь сюди. (*Квартальний біжить, хапаючись*).

Артемій Филипович. Ходім, ходім, Амосе Федоровичу. Справді, може трапитись біда.

Амос Федорович. Та вам чого боятись? Ковпаки чисті надів на хворих, та й кінці у воду.

Артемій Филипович. Де там ковпаки? Хворим велено габер-суп[13] давати, а в мене по всіх коридорах тхне такою капустою, що бережи тільки носа.

Амос Федорович. А я щодо цього спокійний. Справді, хто зайде до повітового суду? А якщо хто й загляне в який-небудь папір, то він життю не буде радий. Я ось уже п'ятнадцять років сиджу на суддівському стільці, а як заглиблюсь іншого разу в записку — а! тільки рукою махну. Сам Соломон[14] не розбере, що в ній правда і що неправда. (Суддя, попечитель богоугодних закладів, доглядач шкіл і поштмейстер ідуть і на дверях стикаються з кварталним, що повертається).

Ява IV

Городничий, Бобчинський, Добчинський і кварталний.

Городничий. Що, дрожки там стоять?

Квартальний. Стоять.

Городничий. Біжи на вулицю... або, ні, зажди! Біжи принеси... Та інші ж де? невже ти тільки сам? Адже я наказував, щоб і Прохоров був тут. Де Прохоров?

Квартальний. Прохоров у приміщенні дільниці, та тільки до діла не може бути взятий.

Городничий. Як це?

Квартальний. Та так: привезли його вранці як мерця. От уже два цебри води вилили, досі не протверезився.

Городничий (*хапаючись за голову*). Ох, боже мій, боже мій! Біжи швидше на вулицю, або ні — біжи перше до кімнати, чуєш! і принеси звідти шпагу та новий капелюх. Ну, Петре Івановичу, їдьмо!

Бобчинський. І я, і я... дозвольте й мені, Антоне Антоновичу!

Городничий. Ні, ні, Петре Івановичу, не можна, не можна! Ніяково, та й на дрожках не вмістимося.

Бобчинський. Нічого, нічого, я так: півником, півником побіжу за дрожками. Мені б тільки трошки в щілинку б, в двері отак подивитись, як у нього ці вчинки...

Городничий (беручи шпагу, до квартального). Біжи зараз, візьми десяцьких, та хай кожен з них візьме... Ото шпага як подряпалась! Проклятий купчина Абдулін — бачить, що в городничого стара шпага, не прислав нової. О, лукавий народ! А так, шахраї, я думаю, там уже просьби з-під поли й готують. Хай кожен візьме в руки по вулиці... чорт за-бери, по вулиці — по мітлі! і вимели б усю вулицю, що йде до трактира, та вимели б чисто... Чуєш! Та гляди: ти! ти! я знаю тебе: ти там кумаєшся, та крадеш у ботфорти срібні ложечки, — гляди, в мене пильнуй!.. Що ти зробив з купцем Черняєвим — га? Він тобі на мундир дав два аршини сукна, а ти потягнув усю штуку. Гляди! не за чином береш. Іди!

Ява V

Т*і самі й дільничний пристав.*

Городничий. А, Степане Іллічу! Скажіть, бога ради, куди ви пропали? На що це схоже?

Дільничний пристав. Я був тут зараз за ворітьми.

Городничий. Ну, слухайте ж, Степане Іллічу. Чиновник ось з Петербурга приїхав. Як ви там розпорядились?

Дільничний пристав. Та так, як ви наказували. Квартального Пуговіцина я послав із десяцькими підчищати тротуар.

Городничий. А Держиморда де?

Дільничний пристав. Держиморда поїхав на пожарній трубі.

Городничий. А Прохоров п'яний?

Дільничний пристав. П'яний.

Городничий. Як же ви це так дозволили?

Дільничний пристав. Та бог його знає. Вчорашнього дня трапилась за містом бійка — поїхав туди для порядку, а повернувся п'яний.

Городничий. Послухайте ж, ви зробіть ось

що: кварталний Пуговіцин... він високий на зріст, то хай стоїть, для благоустрою, на мосту. Та розкидати нашвидку старий паркан, що біля шевця, і поставити солом'яну віху, щоб було схоже на планування. Воно, чим більше ламання, тим більш означає діяльності градоправителя. Ох, боже мій! я й забув, що під тим парканом навалено на сорок возів усякого сміття. Що це за погане місто! тільки-но де-небудь постав який-небудь пам'ятник або, просто, паркан — чорт їх знає, звідки й нанесуть усякого сміття! *(Зітхає)*. Та якщо приїжджий чиновник буде питати про службу: чи задоволені? — щоб говорили: «Всім задоволені, ваше благородіє»; а котрий буде незадоволений, то я йому потім дам такого незадоволення... О-ох, хо, хо-х! грішний, багато в чому грішний. *(Бере замість капелюха футляр)*. Дай тільки, боже, щоб з рук зійшло швидше, а там я поставлю вже таку свічку, якої ще ніхто не ставив: на кожну бестію купця накладу приставити по три пуди воску. О, боже мій, боже мій! їдьмо, Петре Івановичу. *(Замість капелюха хоче надягти картонний футляр)*.

Дільничний пристав. Антоне Антоновичу,

це коробка, а не капелюх.

Городничий (кидаючи коробку). Коробка, то коробка. Чорт з нею! Та якщо спитають: чого не збудована церква при богоугоднім закладі, на яку тому п'ять років було асигновано суму, то не забули б сказати, що почала будуватись, але згоріла. Я про це й рапорта подавав. А то, чого доброго, хто-небудь, забувшись, здуру скаже, що вона й не починалася. Та скажіть Держиморді, щоб не дуже давав волю кулакам своїм; він, для порядку, всім ставить ліхтарі під очима — і винному, і невинному. Їдьмо, їдьмо, Петре Івановичу! (*Іде і повертається*). Та не випускати солдатів на вулицю без усього; ця рвана гарніза надягне тільки поверх сорочки мундир, а внизу нічого нема. (*Всі виходять*).

Ява VI

Анна Андріївна і Марія Антонівна (вибігають на сцену).

Анна Андріївна. Де ж, де ж вони? Ох, боже мій!.. (Одчиняючи двері). Чоловіче! Антоша! Антоне! (Говорить швидко). А все ти, все через тебе. І заходилася порпатись: «Я шпильочку, я косинку» (Підбігає до вікна і кричить). Антоне, куди, куди? Що, приїхав? ревізор? з вусами? з якими вусами?

Голос городничого. Потім, потім, матінко!

Анна Андріївна. Потім? От новина — потім! Я не хочу потім... Мені тільки одне слово: що він, полковник? Га? (Із зневагою). Поїхав! Я тобі згадаю це! А все оця: «Мамуню, мамуню, заждіть, зашпилю ззаду косинку; я зараз». Ось тобі й зараз! Ось тобі нічого й не взнали! А все прокляте кокетство: почула, що поштмейстер тут, і давай перед дзеркалом маніжитись: і з того боку, і з цього боку підійде. Уявляє, що він за нею волочиться, а він, просто, кривиться з тебе, коли ти одвернешся.

Марія Антонівна. Та що ж робити, маму-

ню? Однаково, через дві години все ми дізнаємось.

Анна Андріївна. Через дві години! красенько дякую. Ото прислужилася відповіддю! як ти не догадалася сказати, що через місяць іще краще можна дізнатися. *(Звисає у вікно).* Ей, Авдотя! Га? Що, Авдотя, ти чула, там приїхав хтось?.. Не чула? Дурна яка! Махає руками? Хай махає, а ти все б таки його розпитала. Не могла цього взнати? В голові дурниці, все женихи сидять. Га? Швидко поїхали! та ти б побігла за дрожками. Біжи, біжи, зараз! Чуєш, побіжи, розпитай, куди поїхали; та розпитай гарненько: що за приїжджий, який він, — чуєш? Подивися в щілинку і дізнайся про все, і очі які: чорні чи ні, та цю ж хвилину повертайся назад, чуєш? Швидше, швидше, швидше, швидше! *(Кричить доти, поки не спускається завіса. Так завіса і закриває їх обох, як вони стоять біля вікна).*

Дія друга

Маленька кімната в гостиниці. Ліжко, стіл, чемодан, порожня пляшка, чоботи, щітка для одягу та інше.

Ява І

Осип *(лежить на пановому ліжку)*. Чорт забери, їсти так хочеться і в животі тріскотнява така, начебто цілий полк затрубив у труби. От, не доїдемо, та й годі, додому. Що ти скажеш робити? Другий місяць пішов, як уже з Пітера. Протринькав дорогою грошики, голубчик, тепер сидить і хвоста підгорнув, і не гарячиться. А стало б, і дуже б стало на прогони; ні, бачиш ти, треба в кожному місті показати себе! *(Перекривляє його)*. «Гей, Осипе, біжи, оглянь кімнату, кращу, та обід замов найкращий: я не можу їсти поганого обіду, мені потрібен кращий обід». Якби ж ото було, справді, що-небудь путне, а то ж елистратишко[15] простий! З проїжджими знайомиться, а потім у карточки — от тобі й догрався! Ех, набридло таке життя! Бігме, на селі краще:

воно хоч нема публічності, та й турботності менше, візьмеш собі бабу та й лежи увесь вік на полу та їж пироги. Ну, хто ж заперечує, звісно, якщо піде на правду, то життя в Пітері краще за все. Тільки б гроші були, а життя делікатне й політичне: театри, собаки тобі танцюють і все, що хоч. Розмовляє все на тонкій делікатності, що хіба тільки дворянству поступиться: підеш на Щукін[16] — купці тобі гукають: «Шановний!», на перевозі в човні з чиновником сядеш; компанії захотів — біжи до крамнички: там тобі кавалер розкаже про табори і оповість, що всяка зірка означає на небі, так от, як на долоні все бачиш. Стара офіцерша зайде; покоївка іншого разу загляне така... фу, фу, фу! *(Посміхається і трусить головою)*. Галантерейне, чорт забери, поводження! Нечемного слова ніколи не почувеш: усякий тобі каже ви. Набридло йти — береш візника й сидиш собі, як пан, а не хочеш заплатити йому — будь ласка: в кожному домі є наскрізні ворота, і ти так шмигнеш, що тебе ніякий диявол не знайде. Одне погано: іншим разом добре наїсишся, а іншим — мало не луснеш з голоду, як тепер, приміром. А все він винен.

Що з ним зробиш? Батенько пришле грошки, що б то їх притримати — та куди... як почне гуляти: їздить візником, кожний день ти діставай до театру квиток, а там через тиждень, диви — й посилає на товчок продавати новий фрак. Іншим разом усе до останньої сорочки спустить, так що на ньому тільки й залишиться що сюртучина та шинелина... Їй-богу, правда! І сукно таке важне, аглицьке! карбованців півтора ста йому один фрак стане, а на базарі спустить карбованців за двадцять; а про штани й говорити нема того — за ніщо йдуть. А чому? — а тому, що за діло не береться: замість того, щоб на посаду, а він іде гуляти по прешпекту, в карти грає. Ех, якби знав це старий пан! Він не подивився б на те, що ти чиновник, а, піднявши сорочинку, таких би гарячих всипав тобі, що днів би з чотирьох ти почухувався. Коли служити, то служи. Ось тепер трактирник сказав, що не дам вам їсти, поки не заплатите за попереднє; ну, а коли не заплатимо? *(Зітхаючи)*. Ах, боже ти мій, хоч би який-небудь капустак! Здається, так би тепер увесь світ з'їв. Стукає; напевно це він іде. *(Поквапливо схоплюється з ліжка)*.

Ява II

Осип і Хлестаков.

Хлестаков. На, візьми це (*віддає кашкет і кийочок*). А, знову валявся на ліжку?

Осип. Та навіщо ж би мені валялись? Не бачив я хіба ліжка, чи що?

Хлестаков. Брешеш, валявся; бачиш, усе зібгане!

Осип. Та нащо мені воно? Не знаю я хіба, що таке ліжка? У мене є ноги, я й постою. Навіщо мені ваше ліжка?

Хлестаков (*ходить по кімнаті*). Подивись, там, у картузі, [17] тютюну нема?

Осип. Та де ж йому взятися, тютюнові? Ви позавчора останнє викурили.

Хлестаков (*ходить і на всякі способи стискає свої губи; нарешті каже гучним і рішучим голосом*). Послухай... гей, Осипе!

Осип. Чого зволите?

Хлестаков (*голосним, але не таким рішучим голосом*). Ти біжи туди.

Осип. Куди?

Хлестаков (*голосом зовсім не рішучим і*

не гучним, дуже близько до прохання).
Вниз, до буфету... Там скажи... щоб мені дали пообідати.

Осип. Та ні, я й ходити не хочу.

Хлестаков. Як ти смієш, дурню?

Осип. Та так, однаково, хоч і піду, нічого з цього не буде. Хазяїн сказав, що більше не дасть обідати.

Хлестаков. Як він сміє не дати? От іще дурниці!

Осип. Ще, каже, і до городничого піду; третій тиждень пан грошей не платить. Ви ото з паном, каже, дурисвіти, і пан твій — крутій. Ми ото, каже, таких шелихвостів та падлюк бачили.

Хлестаков. А ти вже й радий, худобино, зараз переказувати мені все це.

Осип. Каже: «Отак усякий приїде, обживеться, заборгується, потім і вигнати не можна». «Я», каже, «жартувати не буду, я просто із скаргою, щоб у холодну, та в тюрму».

Хлестаков. Ну, ну, дурню, годі! Біжи, біжи, скажи йому. Ото груба тварина!

Осип. Та краще я самого хазяїна покличу до вас.

Хлестаков. Навіщо ж хазяїна? ти піди сам скажи.

Осип. Та, справді, пане...

Хлестаков. Ну, біжи, чорт з тобою! поклич хазяїна. *(Осип виходить).*

Ява III

Хлестаков (сам). Страшенно як хочеться їсти! Так трошки пройшовся, думав, чи не пройде апетит, — ні, чорт забери, не проходить. Та якби в Пензі я не погуляв, стало б грошей доїхати додому. Піхотний капітан дуже підчепив мене: штоси[18] дивовижно, бестія, зрізує. Всього яких-небудь чверть години посидів — і все обібрав. А до всього того страх як хотілось би з ним ще раз зчепитись. Нагоди тільки не трапилось. Ото погане місто! В овочевих крамницях нічого не дають в борг. Це вже, просто, підло. *(Насвистує спочатку з «Роберта», потім: «Не ший мені, матінко», а наприкінці — ні се ні те).* Ніхто не хоче йти.

Ява IV

Хлестаков, *Осип і трактирний слуга.*

Слуга. Хазяїн казав спитати, чого вам треба.

Хлестаков. Здрастуй, браток! Ну, як ти, здоровий?

Слуга. Хвалити бога.

Хлестаков. Ну що, як у вас в гостиниці? чи добре все йде?

Слуга. Та, хвалити бога, все добре.

Хлестаков. Багато приїжджих?

Слуга. Та досить.

Хлестаков. Послухаймо, любий, там мені досі обіду не приносять, то, будь ласка, підженни, щоб швидше — бачиш, мені зразу по обіді треба дещо зробити.

Слуга. Та хазяїн сказав, що не буде більше давати. Він либонь хотів іти сьогодні скаржитись городничому.

Хлестаков. Та чого ж скаржитись? Поміркуй сам, любий мій, як же? мені ж бо треба їсти. Отак можу я зовсім охлянути. Мені дуже їсти хочеться: я не жартома це кажу.

Слуга. Та воно так. Він казав: «Я йому обі-
дати не дам, поки він не заплатить мені за по-
переднє». Отака вже відповідь його була.

Хлестаков. Та ти урезонь, уговори його.

Слуга. Та що ж йому таке казати?

Хлестаков. Ти розтлумач йому серйозно,
що мені треба їсти. Гроші самі собою... Він ду-
має, що як йому, мужикові, нічого, коли не
поїсть день, то й іншим так само. Ото новина!

Слуга. Хай уже, я скажу.

Ява V

Хлестаков (сам). Це погано, одначе, якщо
він зовсім нічого не дасть їсти. Так хоче-
ться, як ще ніколи не хотілось. Хіба з одягу
що-небудь спустити? Штани, або що, прода-
ти? Ні, краще вже поголодувати, та приїхати
додому в петербурзькому костюмі. Шкода, що
Йохим[19] не дав на прокат карети, а гарно б,
чорт забери, приїхати додому в кареті, підко-
тити отаким чортом до якого-небудь сусі-
да-поміщика під ґанок, з ліхтарями, а Осипа
ззаду одягти в ліврею. Як би, я уявляю, всі пе-
реполохались! «Хто такий, що таке?» А лакей
входить (*виструнчуючись і вдаючи лакея*):

«Іван Олександрович Хлестаков із Петербурга, скажете прийняти?» Вони, бовдури, і не знають, що таке значить «скажете прийняти». До них коли приїде який-небудь там бевзь-поміщик, так і суне, ведмідь, просто у вітальню. До донечки якої-небудь гарненької підійдеш: «Панно, як я...» (*Потирає руки і підчовгує ніжкою*). Тьху! (*плює*) аж нудить, так їсти хочеться.

Ява VI

Хлестаков, *Осип, потім слуга.*

Хлестаков. А що?

Осип. Несуть обід.

Хлестаков (*приплескує в долоні і злегка підстрибує на стільці*). Несуть! несуть! несуть!

Слуга (*з тарілками й салфеткою*). Хазяїн в останній раз уже дає.

Хлестаков. Ну, хазяїн, хазяїн... Мені плювати на твого хазяїна! Що там таке?

Слуга. Суп і печеня.

Хлестаков. Як, тільки дві страви?

Слуга. Тільки ото.

Хлестаков. Ото дурниця яка! я цього не приймаю. Ти скажи йому: що це справді таке!.. Цього мало.

Слуга. Ні, хазяїн каже, що ще багато.

Хлестаков. А соусу чому нема?

Слуга. Соусу нема.

Хлестаков. Чому ж нема? Я бачив сам, проходивши повз кухню, там багато чого варилося. І в їдальні сьогодні вранці два якісь куценькі чоловіки їли сьомгу та ще багато декого.

Слуга. Та воно б то є, сказати, та нема.

Хлестаков. Як нема?

Слуга. Та от нема.

Хлестаков. А сьомга, а риба, а котлети?

Слуга. Та це для тих, котрі статечніші.

Хлестаков. Ах ти, дурень!

Слуга. Егеж.

Хлестаков. Порося ти погане... Як же вони їдять, а я не їм? Чого ж я, чорт забери, не можу так само? Хіба вони не такі ж проїжджі, як і я?

Слуга. Та вже звісно, що не такі.

Хлестаков. Які ж?

Слуга. Звичайно які! вони вже, звісно: во-

ни гроші платять.

Хлестаков. Я з тобою, дурню, не хочу говорити. (*Насипає суп і їсть*). Що це за суп? Ти просто води налив у миску: ніякого смаку нема, тільки смердить. Я не хочу цього супу, дай мені іншого.

Слуга. Ми заберемо. Хазяїн сказав: коли не хочете, то й не треба.

Хлестаков (*захищаючи рукою страву*). Ну, ну, ну... облищ, дурню! Ти звик там поводитися з іншими: я, брат, не такого роду! зо мною не раджу... (*Їсть*). Боже мій, який суп! (*Їсть далі*). Я думаю, ще жодна людина в світі не їла такого супу: якесь пір'я плаває замість масла. (*Ріже курку*). Ой, ой, ой, яка курка! Дай печеню! Там супу трохи залишилось. Осипе, візьми собі. (*Ріже печеню*). Що це за печеня? Це не печеня.

Слуга. А що ж таке?

Хлестаков. Чорт його знає, що таке, тільки не печеня. Це сокира засмажена замість яловичини. (*Їсть*). Шахраї, каналії! чим вони годують? І щелепи заболять, якщо з'їси один такий шматок. (*Колупає пальцем у зубах*). Падлюки! Зовсім як дерев'яна кора — нічим ви-

тягти не можна; і зуби почорніють після цих страв. Шахраї! *(Витирає рот салфеткою)*. Більше нічого нема?

Слуга. Нема.

Хлестаков. Каналії! падлюки! навіть хоч би який-небудь соус або печиво. Дармоїди! деруть тільки з проїжджих.

Слуга разом з Осипом прибирає й виносить тарілки.

Ява VII

Хлестаков, потім Осип

Хлестаков. Справді, начебто й не їв; тільки-но розохотився. Якби дрібні, послати б на базар та купити хоч булку.

Осип *(входить)*. Там чогось городничий приїхав, дізнається й питає про вас.

Хлестаков *(злякавшись)*. От тобі й на! Отаке стерво трактирник, встиг уже поскаржитися! Що, коли справді він потягне мене в тюрму? Що ж? Коли благородним чином, я, хай уже... ні, ні, не хочу! там у місті тиняються офіцери й народ, а я, як навмисне, задав

тону й переморгнувся з однією купецькою дочкою... Ні, не хочу... Та що він, як він сміє, справді? Що я йому, хіба купець чи ремісник? (Бадьориться й випробовується). Та я йому просто скажу: «Як ви смієте, як ви...» (Коло дверей крутиться ручка; Хлестаков блідне і зіщулюється).

Ява VIII

Хлестаков, Городничий та Добчинський.
(Городничий, увійшовши, зупиняється. Обидва з переляком дивляться кілька хвилин один на одного, вирячивши очі).

Городничий (трохи підбадьорившись та простягнувши руки по швах). Бажаю доброго здоров'я!

Хлестаков (вклоняється). Моє шанування.

Городничий. Вибачте.

Хлестаков. Нічого...

Городничий. Обов'язок мій, як градоначальника тутешнього міста, дбати про те, щоб проїжджим і всім благородним людям ніяких утисків...

Хлестаков (*спочатку трохи заїкується, але накінець говорить голосно*). Та що ж робити?.. Я не винен... Я, їй-богу, сплачу... Мені пришлють із села. (*Бобчинський виглядає з дверей*). Він більше винен: яловичину мені подає таку тверду, як колода; а суп — він чорт знає, чого хлюпнув туди, я мусив вилити його за вікно. Він мене морить голодом ці дні... чай такий химерний: смердить рибою, а не чаєм. За що ж я... От новина!

Городничий (*торопіючи*). Вибачте, я, бігме, не винен. На базарі в мене яловичина завжди добра. Привозять холмогорські купці, люди тверезі й поведінки хорошої. Я вже й не знаю, звідки він бере таку. А коли що не так, то... Дозвольте мені запропонувати вам переїхати зо мною на іншу квартиру.

Хлестаков. Ні, не хочу! Я знаю, що значить на іншу квартиру: тобто — в тюрму. Та яке ви маєте право? Та як ви смієте?.. Та ось я... Я служу в Петербурзі. (*Бадьориться*). Я, я, я...

Городничий (*набій*). О, господи ти боже, який сердитий! Про все дізнався, все розказали прокляті купці!

Хлестаков (*хоробряться*). Та от ви хоч тут

з усією своєю командою — не піду. Я просто до міністра! *(Стукає кулаком по столу)*. Що ви? що ви?

Городничий *(виструнчившись і тремтячи всім тілом)*. Згляньтесь, не занепастіть! Жінка, діти маленькі... не зробіть нещасною людину.

Хлестаков. Ні, я не хочу. От іще! мені яке діло? Через те, що у вас жінка й діти, я повинен іти в тюрму, от прекрасно! *(Бобчинський виглядає в двері й злякано ховається)*. Ні, дякую красно, не хочу.

Городничий *(тремтячи)*. Через недосвідченість, їй-богу, через недосвідченість. Недостатність статків... Самі з вашої ласки поміркуйте: казенної платні не вистачає навіть на чай та цукор. Якщо ж і були які хабарі, то тільки дрібниця: до столу чого-небудь, та на пару одягу. Щождо унтер-офіцерської вдови, яка живе з купецтва, яку я нібито вибив, то це наклеп, їй-богу, наклеп. Це вигадали лиходії мої; це такий народ, що на життя моє ладні замах учинити.

Хлестаков. Та що? мені нема ніякого діла до них... *(У роздумі)*. Я не знаю, однак, навіщо

ви говорите про лиходіїв або про якусь унтер-офіцерську вдову... Унтер-офіцерська жінка зовсім інше, а мене ви не смієте висікти, до цього вам далеко... От іще! дивись ти який!.. Я сплачу, сплачу гроші, але в мене тепер нема... Я тому й сиджу тут, що в мене нема ні копійки.

Городничий (набій). О, тонка штука! Ач, куди метнув! якого туману напустив! розбери, хто хоче! Не знаєш, з якого боку і взятися. Ну, та вже спробувати, хай там що! Хай буде, що буде, спробувати на щастя. *(Вголос)*. Якщо ви справді маєте потребу в грошах, або в чому іншому, то я готовий служити цю хвилину. Мій обов'язок допомагати проїжджим.

Хлестаков. Дайте, дайте мені позичково! Я зараз-таки розплачусь із трактирником. Мені б тільки карбованців із двісті, або хоч навіть і менше.

Городничий (підносячи папірці). Рівно двісті карбованців, хоч і не трудіться лічити.

Хлестаков (беручи гроші). Найщиріше дякую. Я вам ту ж мить пришлю їх із села... у мене це враз... Я бачу, ви благородна людина... Тепер інша справа.

Городничий (набiк). Ну, слава богу! грошi взяв. Дiло, здається, пiде тепер гаразд. Я таки йому, замисть двохсот, чотириста всунув.

Хлестаков. Гей, Осипе! *(Осип входить)*. По-клич сюди трактирного слугу! *(До городничого i Добчинського)*. А чого ж ви стоїте? Зробіть ласку, сiдайте. *(До Добчинського)*. Сiдайте, прошу вас.

Городничий. Нiчого, ми й так постоїмо.

Хлестаков. Зробіть ласку, сiдайте. Я тепер бачу цiлковиту одвертiсть вашої вдачi й при-вiтнiсть; а то, скажу вам, я вже думав, що ви прийшли для того, щоб мене... *(До Добчинського)*. Сiдайте! *(Городничий i Добчинський сiдають. Бобчинський виглядає в дверi й прислухається)*.

Городничий (набiк). Треба бути смiливi-шим. Вiн хоче, щоб вважали його iнкогнiтом. Гаразд, пiдпустимо й ми баляндрасiв, прики-немось, нiби зовсiм i не знаємо, що вiн за лю-дина. *(Вголос)*. Ми, проходжуючись у справах службових, от з Петром Iвановичем Добчин-ським, тутешнiм помiщиком, зайшли навми-сне до гостиницi, щоб дiзнатися, чи добре тут утримують проїжджих, бо я не так, як iнший

городничий, якому ні до чого діла нема; ні, я, крім служби, ще з християнської чоловічоловності хочу, щоб усякого смертного добре приймали, — і от наче в нагороду випадок дав таке приємне знайомство.

Хлестаков. Я теж сам дуже радий. Без вас я, скажу по правді, довго б просидів тут: зовсім не знав, чим заплатити.

Городничий (набій). Егеж, розкажуй! не знав, чим заплатити! (*Вголос*). Чи наслідуюсь спитати: куди і в які місця їхати зволите?

Хлестаков. Я їду в Саратовську губернію, у власне село.

Городничий (набій, з обличчям, що набирає іронічного виразу). В Саратовську губернію! Га? І не почервоніє! О, та з ним бережи вуха! (*Вголос*). За добре діло зволіли взятись. Адже от про дорогу: кажуть, з одного боку, неприємності щодо затримки з кіньми, але, з другого боку — розвага для ума. Адже, ви, гадаю, більше для власної приємності їдете?

Хлестаков. Ні, батечко мене викликає. Розсердився старий, що досі нічого не вислужив у Петербурзі. Він гадає, що так от приїхав, та

зараз тобі Володимира в петлицю й дадуть. Ні, я б послав його самого поштовхатися в канцелярію.

Городничий (набік). Прошу подивитись, яку ману пускає! і старого батька приплів! (*Уголос*). І на довгий час зволите їхати?

Хлестаков. Направду, не знаю. Адже мій батько впертий і дурний, старий шкарбан, як колода. Я йому просто скажу: як хочете, я не можу жити без Петербурга. За що ж, справді, я повинен занапастити вік з мужиками? Тепер не ті потреби; душа моя прагне освіти.

Городничий (набік). Добре зав'язав вузлика. Бреше, бреше, — і ніде не обірветься. А який же непоказний, низенький, здається, нігтем би придушив його. Ну, та зажди! ти в мене проговоришся. Я тебе вже примушу більше розказати! (*Вголос*). Справедливо зволити сказати. Що можна зробити в глушині? Адже от хоч би тут: ночі не спиш, стараєшся для вітчизни, не жалієш нічого, а нагорода невідомо ще, коли буде. (*Оглядає кімнату*). Здається, ця кімната трохи вогка?

Хлестаков. Кепська кімната, і блощиці такі, яких я ніде ще й не бачив: як собаки куса-

ЮТЬ.

Городничий. Скажіть! такий освічений гість і терпить, від когож? — від яких-небудь нікчемних блощиць, що їм і на світ не слід би родитися. Начебто й темно в цій кімнаті?

Хлестаков. Егеж, зовсім темно. Хазяїн завів звичку не давати свічок. Іноді що-небудь хочеться зробити, почитати, або спаде фантазія скомпонувати що-небудь — не можу: темно, темно.

Городничий. Насмілюсь просити вас... але ні, я недостойний.

Хлестаков. А що?

Городничий. Ні, ні! недостойний, недостойний!

Хлестаков. Та що ж таке?

Городничий. Я б насмілився... У мене в домі є прекрасна кімната, ясна, спокійна... Але ні, почуваю сам, що це вже занадто велика честь... Не розгнівайтесь — їй-богу, від щирого серця запропонував.

Хлестаков. Навпаки, будь ласка, я з охотою. Мені багато приємніше в приватному домі, ніж у цьому шинку.

Городничий. А вже я такий буду радий! А

вже як дружина зрадіє! У мене вже така вдача: гостинність з самого дитинства, особливо, якщо гість освічена людина. Не подумайте, щоб я казав це з лестощів: ні, не маю цієї вади, від щирого серця кажу.

Хлестаков. Щиро дякую. Я сам теж — я не люблю людей дволичних. Мені дуже подобається ваша одвертість і привітність, і я б, скажу вам, більше б нічого й не вимагав, як тільки виявляй мені відданість і пошану, пошану й відданість.

Ява IX

Ті ж самі й трактирний слуга, супроводжуваний Осипом. Бобчинський виглядає в двері.

Слуга. Зволили кликати?

Хлестаков. Егеж; подай рахунок.

Слуга. Я вже ото подав вам другий рахунок.

Хлестаков. Я вже не пам'ятаю твоїх дурних рахунків. Кажи: скільки там?

Слуга. Ви зволили першого дня взяти обід, а на другий день тільки закусили сьомгою і

потім почали все в борг брати.

Хлестаков. Дурень! іще почав вираховувати. Всього скільки належить?

Городничий. Та ви не звольте турбуватися: він підожде. *(До слуги).* Забирайся геть, тобі пришлють.

Хлестаков. А й так, і це правда. *(Ховає гроші. Слуга пішов. У двері виглядає Бобчинський).*

Ява X

Городничий, Хлестаков, Добчинський.

Городничий. Чи не буде таке ваше бажання оглянути тепер деякі установи в нашому місті, як от богоугодні та інші?

Хлестаков. А що там таке?

Городничий. А так, подивитесь, як у нас проходять справи... порядок який... Для подорожнього...

Хлестаков. З великою охотою, я готовий. *(Бобчинський виставляє голову в двері).*

Городничий. Також, якщо буде ваше бажання, звідти до повітової школи, оглянути порядок, в якому викладаються в нас науки.

Хлестаков. Будь ласка, будь ласка.

Городничий. Потім, якщо побажаєте одвідати острог і міські тюрми — роздивитесь, як у нас тримають злочинців.

Хлестаков. Та навіщо ж тюрми? Вже краще ми оглянемо богоугодні заклади.

Городничий. Як ваша ласка. Як ви маєте намір, у своєму екіпажі, чи разом зо мною на дрожках?

Хлестаков. Так, я краще з вами на дрожках поїду.

Городничий (до Добчинського). Ну, Петре Івановичу, вам тепер нема місця.

Добчинський. Нічого, я так.

Городничий (тихо до Добчинського). Слухайте: ви побіжіть, та бігом, щонайшвидше, і віднесіть дві записки: одну в богоугодну установу Земляниці, а другу жінці. (До Хлестакова). Чи наслідуюсь я попросити дозволу написати у вашій присутності один рядок дружині, щоб вона приготувалася прийняти поважного гостя?

Хлестаков. Та навіщо ж?.. А втім, тут і чорнило, тільки паперу — не знаю... Хіба що на цьому рахунку?

Городничий. Я тут напишу. (Пише, і в той

самий час говорити про себе). А от подивимось, як піде діло після фриштику[20] та пляшки товстопузки! Та є в нас губерньська мадера: непоказна на вигляд, а слона повалить з ніг. Тільки б мені дізнатись, що він таке! і в якій мірі треба його побоюватись. (Написавши, віддає Добчинському, що підходить до дверей, але в цей час двері обриваються, і Бобчинський, що підслухував з того боку, летить разом з ними на сцену. Всі скрикують. Бобчинський підводиться).

Хлестаков. Що? чи не забились ви де-небудь?

Бобчинський. Нічого, нічого, без ніякого пошкодження, тільки поверх носа невеличкий шльопанець! Я забіжу до Христіана Івановича: у нього є пластир такий, так от воно й минеться.

Городничий (роблячи Бобчинському докірливий знак, до Хлестакова). Це нічого. Прошу найщиріше, будь ласка! А слугі вашому я скажу, щоб переніс чемодани. (До Осипа). Ти, любий мій, перенеси все до мене, до городничого — тобі всякий покаже. Прошу найщиріше! (Пропускає наперед Хлестакова і сту-

пає за ним, але, обернувшись каже з докором Бобчинському). Ну й ви! не знайшли іншого місця впасти! І простягся, як чорт знає, що таке. (Виходить; за ним Бобчинський. Завіса опускається).

Дія третя

Кімната першої дії.

Ява I

Анна Андріївна, Марія Антонівна (стоять біля вікна в тих самих позах).

Анна Андріївна. Ну, от, уже цілу годину дожидаємось, а все ти із своїм дурним мані-женням: зовсім одяглась, ні! ще треба порпатись... Не слухати б її зовсім. Отака досада! як навмисно, ні душі! начебто вимерло все.

Марія Антонівна. Та, їй-богу, мамуню, че-рез хвилини дві про все дізнаємося. Вже скоро Авдотя повинна прийти. (Вдивляється у вікно і скрикує). Ой, мамуню, мамуню! хтось іде, он у кінці вулиці.

Анна Андріївна. Де йде? У тебе вічно які-небудь фантазії. Ну, так, іде. Хто ж це йде? Не-величкий на зріст... у фраку... Хто ж це? Га? Це, одначе, досадно! Хто ж би це такий був?

Марія Антонівна. Це Добчинський, мамуню.

Анна Андріївна. Який Добчинський! Тобі завжди враз уявиться таке... Зовсім не Добчинський. *(Махає хусткою)*. Гей, ходіть сюди! швидше!

Марія Антонівна. Справді, мамуню, Добчинський.

Анна Андріївна. Ну, от, навмисне, щоб тільки посперечатись. Кажуть тобі — не Добчинський.

Марія Антонівна. А що? а що, мамуню? Бачите, що Добчинський.

Анна Андріївна. Ну, так, Добчинський, тепер я бачу, — чого ж ти сперечаєшся? *(Кричить у вікно)*. Швидше, швидше! ви поволі йдете. Ну, що, де вони? Га? Та кажіть же звідти, однаково. Що? Дуже строгий? Га? А чоловік, чоловік? *(Трохи відступивши від вікна, з досадою)*. Такий дурний: доти, поки не увійде до кімнати, нічого не розкаже!

Ява II

Т*і самі й Добчинський.*

Анна Андріївна. Ну, скажіть, будь ласка: ну, чи не совісно? Я на вас тільки й поклада-лась, як на порядну людину: всі враз побігли, і ви туди ж за ними! і я от ні від кого досі пуття не доб'юсь. Чи не соромно вам? Я у вас хрестила вашого Ванічку і Лізоньку, а ви он як зомною повелися!

Добчинський. Їй-богу, кумонько, так біг за-свідчити пошану, що не можу духу одвести. Моє шанування, Маріє Антонівно!

Марія Антонівна. Здрастуйте, Петре Івановичу!

Анна Андріївна. Ну, що? Ну, розкажіть: що і як там?

Добчинський. Антон Антонович прислав вам записочку.

Анна Андріївна. Ну, та хто він такий? генерал?

Добчинський. Ні, не генерал, а не поступи-ться генералові: така освіта й поважні вчинки.

Анна Андріївна. А! то це той самий, про якого було писано чоловікові.

Добчинський. Справжній. Я це перший виявив разом з Петром Івановичем.

Анна Андріївна. Ну, розкажіть: що і як?

Добчинський. Та, хвалити бога, все добре. Спочатку він зустрів був Антона Антоновича трохи суворо, егеж; сердився і казав, що і в гостиниці все негаразд, і до нього не поїде, і що він не хоче сидіти за нього в тюрмі; але потім, як дізнався про безневинність Антона Антоновича та як ближче розговорився з ним, одразу перемінив думки і, хвалити бога, все пішло добре. Вони тепер поїхали оглядати богоугодні заклади... А то, скажу вам, уже Антон Антонович думали, чи не було таємного доносу; я сам теж перестрахнувся трошки.

Анна Андріївна. Та вам ото чого боятись? ви ж бо не служите.

Добчинський. Та так, знаєте, коли вельможа говорить, почуваш страх.

Анна Андріївна. Ну, що ж... це все, однак, дурниці. Розкажіть: який він із себе? що — старий чи молодий?

Добчинський. Молодий, юнак, років двад-

п'яти трьох; а говорить зовсім так, як старий. «Будь ласка», каже, «я поїду: туди, і туди...» (*розмахує руками*) так ото все гарно. «Я», каже, «і написати, і почитати люблю; але перешкоджає, що в кімнаті», каже, «трошки темно».

Анна Андріївна. А з себе який він: брюнет чи блондин?

Добчинський. Ні, більше шантрет[21], і очі такі бистрі, як звірятка, аж бентежать.

Анна Андріївна. Що тут пише він мені в записці? (*Читає*). «Спішу тебе повідомити, серденько, що становище моє було вельми сумне; але, покладаючись на милосердя боже, за два солоні огірки особливо і півпорції ікри карбованець двадцять п'ять копійок...» (*Спинається*). Я нічого не розумію: до чого ж тут солоні огірки та ікра?

Добчинський. А, це Антон Антонович писали на чорновому папері заради швидкості: там якийсь рахунок був написаний.

Анна Андріївна. А, так, справді. (*Читає далі*). «Але, покладаючись на милосердя боже, здається, все піде на добрий кінець. Приготуй якнайшвидше кімнату для поважного гостя,

ту, що виклеєна жовтими шпалерами; до обіду додавати не турбуйся, бо закусимо в богоугодному закладі, в Артемія Филиповича, а вина звели якнайбільше; скажи купцеві Абдуліну, щоб прислав найкращого; а ні, то я перекидаю весь його погреб. Цілуючи, серденько, твою ручку, зостаюсь твій Антон Сквозник-Дмухановський...» Ох, боже мій! Це, одначе ж, треба швидше! Гей, хто там? Мишко!

Добчинський *(біжить і кричить у двері)*. Мишко! Мишко! Мишко! *(Мишко входить)*.

Анна Андріївна. Послухай: біжи до купця Абдуліна... зажди, я дам тобі записочку *(сідає до стола, пише записку і zarazом говорить)*, цю записочку ти віддай кучерові Сидорові, щоб він побіг з нею до купця Абдуліна й приніс звідти вина. А сам піди зараз прибери якнайкраще оту кімнату для гостя. Там поставиш ліжко, рукомийник та інше.

Добчинський. Ну, Анно Андріївно, я побіжу тепер швиденько подивитись, як там він оглядає.

Анна Андріївна. Ідіть, ідіть! я не тримаю

вас.

Ява III

Анна Андріївна і Марія Антонівна.

Анна Андріївна. Ну, Машенько, нам треба тепер взятись до туалету. Він столична штука: боже борони, щоб чого-небудь не висміяв. Тобі найпристойніше одягти твою блакитну сукню з дрібними оборками.

Марія Антонівна. Фі, мамуню, блакитне! Мені зовсім не подобається: і Ляпкіна-Тяпкіна ходить у блакитному, і дочка Земляники теж у блакитному. Ні, краще я надягну барвисте.

Анна Андріївна. Барвисте!.. Справді, говориш — аби тільки наперекір. Воно тобі буде куди краще, бо я хочу надягти палеве: я дуже люблю палеве.

Марія Антонівна. Ой, мамуню, вам не личить палеве.

Анна Андріївна. Мені палеве не личить?

Марія Антонівна. Не личить; я що завгодно даю, не личить: для цього треба, щоб очі були зовсім темні.

Анна Андріївна. Ото добре! а в мене очі хи-

ба не темні? щонайтемніші. Які дурниці говорить! Як же не темні, коли я й ворожу про себе завжди на трефову даму?

Марія Антонівна. Ай, мамуню! ви більше чирвова дама.

Анна Андріївна. Дурниці, цілковиті дурниці. Я ніколи не була чирвова дама. *(Поквапливо йде разом з Марією Антонівною і говорить за сценою.)* Отаке раптом уявиться! чирвова дама! Бог знає, що таке! *(Після виходу їх розчиняються двері, і Мишко викидає з них сміття. З других дверей виходить Осип з чеподаном на голові).*

Ява IV

М*ишко і Осип.*

Осип. Куди тут?

Мишко. Сюди, дяденьку, сюди!

Осип. Зажди, перше дай відпочити. Ох ти, бідолашне життя! На порожнє черево всяка ноша здається важкою.

Мишко. Що, дяденьку, скажіть: скоро буде генерал?

Осип. Який генерал?

Мишко. Та пан ваш.

Осип. Пан? та який він генерал?

Мишко. А хіба не генерал?

Осип. Генерал, та тільки з іншого боку.

Мишко. Що ж це, більше чи менше за справжнього генерала?

Осип. Більше.

Мишко. Бач ти як! то ж бо в нас метушню здійняли.

Осип. Послухай, хлопче: ти, я бачу, моторний парубійко; приготуй-но там чого-небудь попоїсти!

Мишко. Та для вас, дяденьку, ще нічого не

готовеве. Простої страви ви не будете їсти, а от, як пан ваш сяде за стіл, то й вам тієї ж страви дадуть.

Осип. Ну, а з простого ото що у вас є?

Мишко. Капусняк, каша та пироги.

Осип. Давай їх, капусняк, кашу та пироги! Нічого, все будемо їсти. Ну, понесімо чемодан. Що, там другий вихід є?

Мишко. Є. (Обидва несуть чемодан до бічної кімнати).

Ява V

Квартальні одчиняють обидві половинки дверей. Входить Хлестаков; за ним городничий, далі попечитель богоугодних закладів, доглядач шкіл, Добчинський і Бобчинський з пластирем на носі. Городничий показує кварталним на підлозі папірець — вони біжать і підіймають його, штовхаючи один одного, хапаючись.

Хлестаков. Хороші заклади. Мені подобається, що у вас показують проїжджим усе в місті. В інших містах мені нічого не показували.

Городничий. В інших містах, наслідуюсь

доповісти вам, градоправителі і чиновники більше турбуються про свою, тобто, користь; а тут, можна сказати, немає іншого помислу, крім того, щоб благодіянням і невсипущістю заслужити увагу начальства.

Хлестаков. Сніданок був дуже добрий; я зовсім об'ївся. Що, у вас кожного дня буває такий?

Городничий. Навмисно для такого приємного гостя.

Хлестаков. Я люблю попоїсти. Адже на те живеш, щоб зривати квіти насолоди. Як називалась та риба?

Артемій Филипович (підбігаючи). Лабардан.[22]

Хлестаков. Дуже смачна. Де це ми снідали? в лікарні, чи що?

Артемій Филипович. А так, у богоугодному закладі.

Хлестаков. Пам'ятаю, пам'ятаю, там стояли ліжка. А хворі видужали? там їх, здається, не багато.

Артемій Филипович. Чоловіка з десять залишилось, не більше; а інші всі видужали. Це вже так заведено, такий порядок. З того часу,

як я перебрав начальство, — може, вам здасться навіть неймовірним, — всі, як мухи, видужують. Хворий не встигне увійти до лазарету, як уже здоровий; і не стільки медикаментами, скільки чесністю і порядком.

Городничий. Вже який, насмілюсь доповісти вам, запаморочливий обов'язок градоначальника! скільки лежить усяких справ щодо самої чистоти, лагодження, направи... одне слово, найрозумніша людина натрапила б на труднощі, але, дякувати богу, все йде добре. Інший городничий, звичайно, дбав би про свої вигоди; але, чи вірите, що навіть, як лягаш спати, все думаєш: «господи боже ти мій, як би так улаштувати, щоб начальство побачило мою відданість і було вдоволене?!» Чи нагородить воно, чи ні, звичайно, його воля, принаймні я буду спокійний у серці. Коли в місті у всьому порядок, вулиці заметено, арештантів добре тримають, п'яниць мало... то чого ж мені більше? Їй-богу, і пошани ніякої не хочу. Воно, звичайно, привабливо, але проти добродійності все прах і суєта.

Артемій Филипович (набій). Ото, дури-світ, як розписує. Дав же бог такий дар!

Хлестаков. Це правда. Я, скажу вам, сам люблю іноді замудруватись: іншого разу прозою, а іншого й віршики викинуться.

Бобчинський (до Добчинського). Справедливо, все справедливо, Петре Івановичу! Зауваження так!.. видно, що наук навчався.

Хлестаков. Скажіть, будь ласка, чи нема у вас яких-небудь розваг, товариств, де б можна було, наприклад, пограти в карти?

Городничий (набік). Еге, знаємо, голубчику, в чий город камінці кидають. (Вголос). Боже борони! тут і чутки нема про такі товариства. Я карт і в руки ніколи не брав; навіть не знаю, як грати в оті карти. Дивитись не міг на них байдуже: і якщо трапиться побачити отак якого-небудь бубнового короля або що-небудь інше, то така огида охоплює, що просто плюнеш. Раз якось трапилося, забавляючи дітей, поставив будку з карт, та після того цілу ніч снілись прокляті. Бог з ними! Як можна, щоб такий дорогоцінний час марнувати на них?

Лука Лукич (набік). А в мене виграв, пядлюка, ще позавчора сто карбованців...

Городничий. Краще ж я зуживу цей час на користь державну.

Хлестаков. Ну, ні, ви це вже даремно, одначе ж... Все залежить від того, як хто дивиться на річ. Якщо, наприклад, хто-небудь забастує, тоді, як треба гнути трьох ріжків[23]... ну, тоді, звичайно... Ні, не кажіть; іноді дуже вабить пограти.

Ява VI

Ті самі, Анна Андріївна та Марія Антонівна.

Городничий. Насмілюсь познайомити з родиною моєю: дружина і дочка.

Хлестаков (вклоняючись). Який я щасливий, пані, що маю в своєму роді приємність вас бачити.

Анна Андріївна. Нам ще більш приємно бачити таку особу.

Хлестаков (хизуючись). Даруйте, пані, зовсім навпаки: мені ще приємніше.

Анна Андріївна. Як можна! Ви це так зволите говорити для компліменту. Прошу вас сідати.

Хлестаков. Коло вас стояти вже є щастя; а втім, якщо ви вже так неодмінно хочете, я сяду. Який я щасливий, що, нарешті, сиджу ко-

ЛО вас.

Анна Андріївна. Даруйте, я ніяк не смію взяти на себе... Я гадаю, вам після столиці вояжування[24] здалося дуже неприємним.

Хлестаков. Надзвичайно неприємне. Звички жити, *comprenez vous*[25], у блискучому товаристві та враз опинитися в дорозі; брудні трактири, п'ятьма неуцтва... Якби, скажу вам, не такий випадок, який мене... *(поглядає на Анну Андріївну і хизується перед нею)* так винагородив за все...

Анна Андріївна. Справді-бо, як вам повинно бути неприємно.

Хлестаков. А втім, пані, в цю хвилину мені дуже приємно.

Анна Андріївна. Як можна! Ви робите мені велику честь. Я цього не заслуговую.

Хлестаков. Чому ж не заслуговуєте? Ви, пані, заслуговуєте.

Анна Андріївна. Я живу на селі...

Хлестаков. Так, село, зрештою, теж має свої пагорбки, струмки... Ну, звісно, хто ж порівняє з Петербургом! Ех, Петербург! яке життя, справді! Ви, може, думаєте, що я тільки переписую; ні, начальник відділу зо мною на

дружній нозі. Отак ударить по плечу: «Приходь, братіку, обідати!» Я тільки на дві хвилини заходжу до департаменту, для того тільки, щоб сказати: це ось так, це ось так. А там уже чиновник для письма, отакий щур, пером тільки тр, тр... заходився писати. Хотіли були навіть мене колезьким асесором зробити, та, думаю, навіщо. І сторож летить ще на сходах за мною із щіткою: «Дозвольте, Іване Олександровичу, я вам», каже, «чоботи почищу». *(До городничого)*. Чого ви, панове, стоїте? Будь ласка, сідайте!

Городничий. Чин такий, що ще можна постояти.

Артемій Филипович. Ми постоїмо.

Лука Лукич. Не звольте турбуватися!

Хлестаков. Без чинів, прошу сідати. *(Городничий і всі сідають)*. Я не люблю церемонії. Навпаки, я навіть стараюсь, стараюсь прослизнути непомітно. Але ніяк не можна сховатись, ніяк не можна! Тільки вийду куди-небудь, вже й кажуть: «Он», кажуть, «Іван Олександрович іде!». А одного разу мене вважали навіть за головнокомандувача: солдати вискочили з гауптвахти і зробили рушницею.

Потім уже офіцер, який мені дуже знайомий, каже мені: «Ну, братіку, ми тебе зовсім вважаємо за головнокомандувача».

Анна Андріївна. Скажіть-но, як!

Хлестаков. Та мене вже скрізь знають... З гарненькими актрисами знайомий. Я ж бо теж різні водевільчики... Літераторів часто бачу. З Пушкіним на дружній нозі. Бувало часто кажу йому: «Ну, що, брат Пушкін?» — «Та так, брат», відповідає бувало: «так якось усе...» Великий оригінал.

Анна Андріївна. То ви й пишете? Як це, мабуть, приємно письменникові. Ви, певно, і в журнали вмішуєте?

Хлестаков. Так, і в журнали вмішую. Моїх, зрештою, багато є творів: Одруження Фігаро, Роберт Диявол,[26] Норма. Уже й назв навіть не пам'ятаю. І все принагідно: я не хотів писати, але театральна дирекція каже: «Будь ласка, братіку, напиши що-небудь». Думаю собі: «Хай уже так, будь ласка, братіку». І тут-таки в один вечір, здається, все написав, усіх вразив. У мене легкість надзвичайна в думках. Усе оте, що було під ім'ям барона Брамбеуса, Фрегат Надії і Московський Телеграф,[27] все

це я написав.

Анна Андріївна. Скажіть, то це ви були Брамбеус?

Хлестаков. Якже, я їм усім виправляю вірші. Мені Смірдин дає за це сорок тисяч.[28]

Анна Андріївна. То, певно, і Юрій Милославський ваш твір?

Хлестаков. Так, це мій твір.

Анна Андріївна. Я зразу догадалась.

Марія Антонівна. Ах, мамуню, там написано, що це Загоскіна твір.

Анна Андріївна. Ну, от: я й знала, що навіть тут будеш сперечатися.

Хлестаков. Ах, так, це правда: це, справді, Загоскіна; а є інший Юрій Милославський, так той уже мій.[29]

Анна Андріївна. Ну, це, певно, я ваш читала. Як гарно написано!

Хлестаков. Я, скажу вам, з літератури живу. В мене дім перший у Петербурзі. Так уже й відомий: дім Івана Олександровича. (*Звертаючись до всіх*). Зробіть ласку, панове, якщо будете в Петербурзі, прошу, прошу до мене. Я ж бо теж бали влаштовую.

Анна Андріївна. Я думаю, з яким там сма-

ком і пишністю влаштовуються бали!

Хлестаков. Просто, не говоріть. На столі, наприклад, кавун — на сімсот карбованців кавун. Суп у кастрюльці просто на пароплаві приїхав з Парижа; [30] відкривють накривку — пара, якій подібної не можна відшукати в природі. Я всякий день на балах. Там у нас і віст уже свій склався: міністр закордонних справ, французький посланик, англійський, німецький посланик і я. І вже так утомишся, граючи, що просто ні на що не схоже. Як вибіжиш сходами до себе на четвертий поверх — скажеш тільки кухарці: «На, Маврушко, шинель...» Що ж я брешу — я й забув, що живу в бельетажі. У мене самі сходи коштують... А цікаво заглянути до мене в прихожу, коли я ще не прокинувся: графи та князі товчуться і дзижчать там, як джмелі, тільки й чути: Ж...Ж...Ж... Іншим разом і міністр... (*Городничий та інші боязко встають з своїх стільців*). Мені навіть на пакетах пишуть: ваше превосходительство. Одного разу я навіть керував департаментом. І дивно: директор поїхав — куди поїхав, невідомо. Ну, натурально, почались балачки: як, що, кому заступити посаду?

Багато з генералів знаходилося охочих та брались, але підійдуть бувало, — ні, мудра річ. Здається, і легко на вигляд, а роздивишся — просто чорт забери! Потім бачать, нема чого робити — до мене. І ту ж хвилину по вулицях кур'єри, кур'єри, кур'єри... можете уявити собі, тридцять п'ять тисяч самих кур'єрів! Яке становище, я питаю? «Іване Олександровичу, ідіть департаментом керувати!» Я скажу вам, трохи зніжковів, вийшов у халаті; хотів одмовитись, але думаю, дійде до царя, ну, та й послужний список теж... «Будь ласка, панове, я приймаю посаду, я приймаю», кажу, «хай так», кажу, «я приймаю, тільки вже в мене: ні-ні-ні! в мене вже гав не лови! я вже...» І справді бувало, як проходжу через департамент, — просто землетрус, все дрижить і труситься, як лист. (*Городничий та інші трусяться від страху; Хлестаков горячиться більше*). О! я жартувати не люблю! Я їм усім завдав страху. Мене сама державна рада боїться. Та що, справді? Я такий! я не подивлюсь ні на кого... я кажу всім: «Я сам себе знаю, сам». Я скрізь, скрізь. У палац кожен день їжджу. Мене завтра ж поставлять відразу на фель-

дмарш... (Підковзується і мало не генається на підлогу, але його шанобливо підтримують чиновники).

Городничий (підходячи і трусячись усім тілом, силкується вимовити). А ва-ва-ва... ва...

Хлестаков (швидким уривчастим голосом). Що таке?

Городничий. А ва-ва-ва... ва...

Хлестаков (таким самим голосом). Не розберу нічого, все дурниці.

Городничий. Ва-ва-ва... шество, превосходительство, чи не накажете відпочити?.. от і кімната, і все, що треба.

Хлестаков. Дурниці — відпочити. Будь ласка, я ладен відпочити. Сніданок у вас, панове, добрий... я задоволений, я задоволений. (З декламацією). Лабардан! лабардан! (Входить до бокової кімнати, за ним городничий).

Ява VII

Ті самі, крім Хлестакова і городничого.

Бобчинський (до Добчинського). Ось це, Петре Івановичу, людина! Ось воно, що значить людина! Скільки живу, не був у присутності такої важної персони, мало не вмер від страху. Як ви думаєте, Петре Івановичу, хто він такий, міркуючи щодо чину?

Добчинський. Я думаю, мало не генерал.

Бобчинський. А я так думаю, що генерал і підметки його не вартий; а якщо генерал, то хіба що сам генералісимум. Чули: державну ото раду як притиснув? Ходімо, розкажемо скоріш Амосові Федоровичу та Коробкіну. Прощайте, Анна Андріївно!

Добчинський. Прощайте, кумонько. *(Обидва виходять).*

Артемій Филипович (до Луки Лукича). Страшно навіть; а чого, і сам не знаєш. А ми навіть і не в мундирі. Ну, що, як проспиться, та до Петербурга махне донесення? *(Виходить у задумі разом із доглядачем шкіл, сказавши):* Прощайте, пані!

Ява VIII

Анна Андріївна і Марія Антонівна.

Анна Андріївна. Ой, який приємний!

Марія Антонівна. Ах, красунчик!

Анна Андріївна. Але яке делікатне повождення! зразу можна побачити столичну штучку. Вітання і все не таке... Ох, як гарно! Я страх люблю таких юнаків! Я, просто, в нестямі. Я, одначе ж, йому дуже сподобалась: я помітила — все на мене поглядав.

Марія Антонівна. Ах, мамуню, він на мене дивився!

Анна Андріївна. Будь ласка, з своїми дурницями далі собі! Це тут зовсім недоречно.

Марія Антонівна. Ні, мамуню, справді!

Анна Андріївна. Ну, от! боже борони, щоб не посперечатись! не можна та й годі! Де йому дивитись на тебе? І з якої речі йому дивитись на тебе?

Марія Антонівна. Справді, мамуню, все дивився. І як почав говорити про літературу, то глянув на мене, і потім, коли розповідав, як грав у віст з посланиками, то і тоді подивився

на мене.

Анна Андріївна. Ну, може, один який-небудь раз, та й то вже так, аби тільки. «А», каже собі: «дай уже подивлюсь на неї!»

Ява IX

Т*і самі й Городничий.*

Городничий *(увіходить навшпиньки).*
Чш... ш!

Анна Андріївна. Що?

Городничий. І не радий, що напоїв. Ну, що, як хоч одна половина з того, що він говорив, правда? *(Задумується).* Та як же й не бути правді? Підгулявши, людина все виносить наверх: що на серці, те й на язиці. Звісно, прибрехнув трохи; але ж, не прибрехавши, не мовиться ніяка мова. З міністрами грає і в палаці їздить... Так от, справді, чим більше думаєш... чорт його знає, не знаєш, що й робиться в голові; просто, начебто або стоїш на якій-небудь дзвіниці, або тебе хочуть повісити.

Анна Андріївна. А я ніякого зовсім не відчувала побоювання; я просто бачила в ньому освічену, світську, вищого тону людину, а до

чинів його мені й діла нема.

Городничий. Ну, вже ви — жінки! Всьому кінець, одного цього слова досить. Вам усе — финтирлюшки. Враз бевкнуть ні з того ні з сього слівце. Вас пошмагають, та й тільки, а чоловіка й поминай, як звали. Ти, серце моє, поводитися з ним так вільно, начебто з яким-небудь Добчинським.

Анна Андріївна. Про це я вже раджу вам не турбуватись. Ми дещо знаємо таке... *(Поглядає на дочку).*

Городничий (сам). Ну, вже з вами говорити!.. Отака, справді, okazія! Досі не можу опам'ятатися від страху. *(Одчиняє двері і говорить у двері).* Мишко! поклич квартальних, Свистунова і Держиморду; вони тут недалеко де-небудь за ворітьми. *(Після невеличкої мовчанки).* Дивно все завелось тепер на світі: хоч би народ ото був показний, а то худенький, тоненький — як його визнаєш, хто він? Ще військовий все-таки показує з себе, а як одягне фрачинку — ну, достоту муха з підрізаними крильми. Але ж довго кріпився тоді в трактирі, загинав такі алегорії та екивоки, що, здається, вік би не добився пуття. Аж от, нарешті, і

піддався. Та ще наговорив більше, ніж треба.
Видно, що людина молода.

Ява X

Ті самі та Осип. Всі біжать до нього назустріч, киваючи пальцями.

Анна Андріївна. Ходи сюди, любий мій!

Городничий. Чш... що? що? спить?

Осип. Ні ще, трохи потягується.

Анна Андріївна. Послухай, як тебе звуть?

Осип. Осип, пані.

Городничий (до жінки й дочки). Годі, годі вам! (До Осипа). Ну, що, друже, тебе нагодували добре?

Осип. Нагодували, красно дякую; добре нагодували.

Анна Андріївна. Ну, що, скажи: до твого пана занадто, я думаю, багато їздить графів і князів?

Осип (набік). А що казати? Коли тепер нагодували добре, значить, потім ще краще нагодують. (Вголос). А так, бувають і графи.

Марія Антонівна. Серденько Осипе, який твій пан гарненький!

Анна Андріївна. А що, скажи, будь ласка, Осипе, як він...

Городничий. Та облиште, будь ласка! Ви отакою пустою мовою тільки мені заважаєте. Ну, що, друже?

Анна Андріївна. А чин який на твоєму панові?

Осип. Чин звичайно який.

Городничий. Ох, боже мій, ви все із своїми дурними розпитуваннями! не дасте й слова поговорити про діло. Ну, що, друже, як твій пан?.. строгий? Любить отак пробирати, чи ні?

Осип. А так, порядок любить. Йому вже щоб усе було справне.

Городничий. А мені дуже подобається твоє обличчя. Друже, ти напевно хороша людина. Ну, що...

Анна Андріївна. Послухай, Осипе, а як пан твій там, у мундирі ходить?..

Городничий. Та годі вам, справді, торохтійки які! Тут потрібна річ: ходить про життя людини... *(До Осипа)*. Ну, що, друже, справді, мені ти дуже подобаєшся. В дорозі не заважає, знаєш, чайку випити зайву скляночку, —

воно тепер холоднувати, — то ось тобі пара карбованчиків на чай.

Осип (беручи гроші). А, красно дякую, пане! Дай боже вам усякого здоров'я! бідна людина, помогли їй.

Городничий. Гаразд, гаразд, я й сам радий. А що, друже...

Анна Андріївна. Послухай, Осипе, а які очі найбільше подобаються твоєму панові?..

Марія Антонівна. Осипе, серденько! який миленький носик у твого пана!

Городничий. Та заждіть, дайте мені... (До Осипа). А що, друже, скажи, будь ласка: на що більше пан твій звертає увагу, тобто, що йому в дорозі більше подобається?

Осип. Любить він, зважаючи, що як доведеться. Найбільше любить, щоб його приго-стили добре, частування щоб було хороше.

Городничий. Хороше?

Осип. А так, хороше. От уже на що я, кріпосна людина, а й то дивиться, щоб і мені було добре. Їй-богу. Бувало заїдемо куди-небудь: «Що, Осипе, добре тебе почастували?» — «Погано, ваше вносокоблагородіє.» — «Е», каже, «це, Осипе, негарний хазяїн. Ти», каже, «нага-

дай мені, як приїду». — «А», думаю собі (*махнувши рукою*), «бог з ним! я людина проста».

Городничий. Добре, добре, до діла ти говориш. Там я тобі дав на чай, то ось ще поверх того на бублики.

Осип. За що даруєте, ваше високоблагородіє? (*Ховає гроші*). Хіба вже вип'ю за ваше здоров'я.

Анна Андріївна. Приходь, Осипе, до мене, теж одержиш.

Марія Антонівна. Осипе, серденько, поцілуй свого пана! (*Чути з другої кімнати невеликий кашель Хлестакова*.)

Городничий. Чш! (*Підводиться навшпиньки. Вся сцена півголосом*). Боже вас борони гомоніти. Ідіть собі! годі вже вам...

Анна Андріївна. Ходімо, Машенько! я тобі скажу, що я помітила в гостя таке, що нам удвох тільки можна сказати.

Городничий. О, вже там наговорять! Я думаю, піди тільки та послухай — і вуха потім заткнеш. (*Звертаючись до Осипа*). Ну, друже...

Ява XI

Т*і самі, Держиморда і Свистунов.*

Городничий. Чш! ото які косолапі ведмеді стукають чобітьми. Так і преться, начебто сорок пудів скидає хто-небудь з воза! Де вас чорт носить?

Держиморда. Був за наказом...

Городничий. Чш! *(Затуляє йому рота).* Ото як каркнула ворона! *(Передражнює його).* Був за наказом! Як з бочки, так гарчить *(До Осипа).* Ну, друже, ти біжи, готуй там, що треба для пана. Все, що тільки є в домі, вимагай. *(Осип нішов).* А ви — стійте на ганку і ні з місця! І нікого не пускати в дім стороннього, особливо купців! Якщо хоч одного з них впустите, то... Тільки побачите, що йде хто-небудь із просьбою, а хоч і не з просьбою, але схожий на таку людину, що хоче подати на мене просьбу, в шию так просто і штовхайте! так його! гарненько! *(Показує ногою).* Чуєте? Чш... чш... *(Виходить навшипиньки слідом за кварталними).*

Дія четверта

Та сама кімната в домі городничого.

Ява I

Входять обережно, майже навшпиньки: Амос Федорович, Артемій Филипович, поштмейстер Лука Лукич, Добчинський і Бобчинський у повному параді і мундирах. Вся сцена відбувається півголосом.

Амос Федорович (*шикує всіх півколом*).
Бога ради, панове, швидше кружка, та більше порядку. Бог з ним: і до палацу їздить, і державну раду картає! Шикуйтеся на військову ногу, неодмінно на військову ногу! Ви, Петре Івановичу, забіжіть з того боку, а ви, Петре Івановичу, станьте ось тут. (*Обидва Петри Івановичі забігають навшпиньки*).

Артемій Филипович. Воля ваша, Амосе Федоровичу, нам слід би дещо зробити.

Амос Федорович. А що саме?

Артемій Филипович. Ну, відомо, що.

Амос Федорович. Підсунути?

Артемій Филипович. Ну, так, хоч би й підсунути.

Амос Федорович. Небезпечно, чорт забери! розкричиться: державна особа. А хіба у вигляді дару з боку дворянства на який-небудь пам'ятник?

Поштмейстер. Або ж: «ось, мовляв, прийшли поштою гроші, невідомо кому належні».

Артемій Филипович. Глядіть, щоб він вас поштою не вирядив куди-небудь далі. Слухайте: ці справи не так робляться у впорядкованій державі. Чого нас тут цілий ескадрон? Знайомитися треба поодинці, та при чотирьох очах і тее... як там слід — щоб і вуха не чули. Ось як у суспільстві благопоряднім робиться. Ну, ось ви, Амосе Федоровичу, перший і почніть.

Амос Федорович. То краще ж ви: у вашій установі високий відвідувач ужив хліба.

Артемій Филипович. То вже краще Луці Лукичу, як просвітителеві юнацтва.

Лука Лукич. Не можу, не можу, панове! Я, скажу вам, так вихований, що коли заговорить до мене на один чин хто-небудь вищий,

то в мене просто і душі нема, і язик, як у болото, загруз. Ні, панове, увільніть, справді, увільніть!

Артемій Филипович. Так, Амосе Федоровичу, крім вас, нема кому. У вас, що слово, то й Цицерон з язика злетів.

Амос Федорович. Що ви? що ви: Цицерон. Дивіться, що видумали! Що іншим разом захопишся, говорячи про домашніх собак, чи про хорта...

Всі (чіпляються до нього). Ні, ви не тільки про собак, ви й про стовпотворіння... Ні, Амосе Федоровичу, не покидайте нас, будьте батьком нашим! Ні, Амосе Федоровичу!

Амос Федорович. Одчепіться, панове! *(В цей час чути кроки й відкашлювання в кімнаті Хлестакова. Всі поспішають один поперед одного до дверей, товпляться і намагаються вийти, що відбувається не без того, щоб не притиснути декого. Лунають півголосом вигуки):*

Голос Бобчинського. Ой! Петре Івановичу! Петре Івановичу, наступили на ногу!

Голос Земляники. Пустіть, панове, хоч душу на покаяння — зовсім притиснули!

(Вихоплюється кілька вигуків: «Ай! Ай!» Нарешті всі виштовхуються, і кімната залишається порожня).

Ява II

Хлестаков *(сам, виходить із заспаними очима)*. Я, здається, хропнув як слід. Звідки вони набрали таких тюфяків та перин? аж спітнів. Здається, вони вчора мені підсунули чогось за сніданком, в голові досі стукає. Тут, як я бачу, можна з приємністю перебути час. Я люблю привітність, і мені, по правді, більше подобається, якщо мені догоджають від щирого серця, а не те, щоб з інтересу. А дочка городничого дуже непогана, та й матінка така, що ще можна б... Ні, я не знаю, а мені, справді, подобається таке життя.

Ява III

Хлестаков і суддя.

Суддя (*входячи і спиняючись, про себе*). Боже, боже! винеси щасливо; так ось коліна й ламає. (*Вголос, витягшись і притримуючи рукою шпагу*). Маю честь рекомендуватися: суддя тутешнього повітового суду, колезький асесор Ляпкін-Тяпкін.

Хлестаков. Прошу сідати. То ви тут суддя?

Суддя. З 816-го був обраний на триріччя з волі дворянства і перебував на посаді до цього часу.

Хлестаков. А вигідно, одначе ж, бути суддею?

Суддя. За три триріччя представлений до Володимира 4-го ступеня за ухвалою з боку начальства. (*Набік*). А гроші в кулаці, та кулак ото весь в огні.

Хлестаков. А мені подобається Володимир. От Анна 3-го ступеня вже не так.

Суддя (*висуваючи потроху вперед стиснутий кулак*. *Набік*). Господи боже! не знаю, де сиджу, наче шпилька під тобою.

Хлестаков. Що то у вас в руці?

Амос Федорович (*розгубившись і впускаючи на підлогу асигнації*). Нічого.

Хлестаков. Як нічого? Я бачу, гроші впали?

Амос Федорович (*тремтячи всім тілом*). Але ж ні. (*Набік*). О боже! от уже я й під судом! і візка підвезли схопити мене!

Хлестаков (*підіймаючи*). Так, це гроші.

Амос Федорович (*набік*). Ну, всьому кінець — пропав! пропав!

Хлестаков. А знаєте що? дайте їх мені позичково.

Амос Федорович (*поквалливо*). Аякже, аякже... з великою охотою. (*Набік*). Ну, сміливіше, сміливіше! Вивозь, пресвята мати!

Хлестаков. Я, знаєте, в дорозі витратився: те та се... А втім, я вам із села зараз їх пришлю.

Амос Федорович. Даруйте, як можна! і без того, це така честь... Звісно, слабкими моїми силами, ретельністю і щирістю до начальства... постараюся заслужити... (*Підводиться з стільця. Виструнчившись і руки по швах*). Не смію більше непокоїти своєю присутністю. Не буде ніякого наказу?

Хлестаков. Якого наказу?

Амос Федорович. Я розумію, чи не дасте якого наказу тутешньому повітовому судові?

Хлестаков. Навіщо ж? Адже мені ніякої нема тепер у ньому потреби; ні, нічого. Щиро дякую.

Амос Федорович (*вклоняючись і йдучи, набік*). Ну, місто наше!

Хлестаков (*коли він пішов*). Суддя — хороша людина!

Ява IV

Хлестаков і Поштмейстер.

Поштмейстер (*входить, виструнчившись, у мундирі, притримуючи шпагу*). Маю честь рекомендуватися: поштмейстер, надвірний совітник Шпекін.

Хлестаков. А, ласкаво прошу! Я дуже люблю приємне товариство. Сідайте. Адже ви тут завжди живете?

Поштмейстер. Так, завжди.

Хлестаков. А мені подобається тутешнє місто. Звісно, не так людно — ну, що ж? Адже це не столиця. Чи ж не правда, адже це не столи-

ця?

Поштмейстер. Цілковита правда.

Хлестаков. Адже то тільки в столиці бон-тон[31] і нема провінціальних бевзів. Як ваша думка, чи не так?

Поштмейстер. А так. *(Набік)*. А він, одначе ж, нітрохи не гордий: про все розпитує.

Хлестаков. Але ж, одначе, признайтесь, адже і в маленькому місті можна прожити щасливо?

Поштмейстер. А так.

Хлестаков. На мою думку, що треба? Треба тільки, щоб тебе поважали, любили щиро — чи не правда?

Поштмейстер. Цілком справедливо.

Хлестаков. Я, скажу вам, радий, що ви однієї думки зо мною. Мене, звісно, назвуть диваком, але вже в мене такий характер. *(Дивлячись в очі йому, говорить про себе)*. А попрошу-но я в цього поштмейстера позичково. *(Вголос)*. Яка химерна зо мною пригода: в дорозі зовсім витратився. Чи не можете ви мені дати триста карбованців позичково?

Поштмейстер. Чому ж? матиму за найбільше щастя. Ось, прошу вас. Від серця гото-

вий служити.

Хлестаков. Дуже вдячний. А я, скажу вам, смерть не люблю відмовляти собі в дорозі, та й навіщо? Чи не так?

Поштмейстер. А так. *(Встає, виструнчується і притримує шпагу)*. Не сміючи далі непокоїти своєю присутністю... Чи не буде якого зауваження в галузі поштового управління?

Хлестаков. Ні, нічого.

(Поштмейстер уклоняється і виходить).

Хлестаков *(розкурюючи сигарку)*. Поштмейстер, мені здається, теж дуже хороша людина; принаймні послужливий. Я люблю таких людей.

Ява V

Хлестаков і Лука Лукич, якого майже виштовхують з дверей. Позад нього чути майже вголос: «Чого боїшся?»

Лука Лукич (*виструнчуючись не без трепету і придержуючи шпагу*). Маю честь рекомендуватися: доглядач шкіл, титулярний совітник Хлопов.

Хлестаков. А, ласкаво прошу! Сідайте, сідайте! Чи не хочете сигарки? (*Подає йому сигарку*).

Лука Лукич (*про себе, в нерішучості*). От тобі й на! Цього вже ніяк не гадав. Брати чи не брати?

Хлестаков. Візьміть, візьміть; це пристойна сигарка! Звісно, не те, що в Петербурзі. Там, батечку, я кутив сигарочки по двадцять п'ять карбованців сотенька — просто ручки собі потім поцілуєш, як викуриш. Ось вогонь, закурить. (*Подає йому свічку*).

Лука Лукич (*пробує закурити і весь тремтить*).

Хлестаков. Та не з того кінця!

Лука Лукич (*з переляку впустив сигару, плюнув ї, махнувши рукою, про себе*). Чорт забери, все! занастала проклята лякливість.

Хлестаков. Ви, як бачу, не охочі до сигарок. А я, скажу вам, це моя схильність. От іще щодо жіночої статі, ніяк не можу бути байдужим. Як ви? Які вам більше подобаються — брюнетки чи блондинки?

Лука Лукич. (*Цілком не розуміючи, що сказати*).

Хлестаков. Ні, скажіть одверто: брюнетки чи блондинки?

Лука Лукич. Не смію знати.

Хлестаков. Ні, ні, не одговорюйтесь! Мені хочеться знати неодмінно ваш смак.

Лука Лукич. Насмілюсь доповісти... (*Набік*). Ну, і сам не знаю, що кажу!

Хлестаков. А! а! не хочете сказати. Певно, вже яка-небудь брюнетка зачепила вас маленьким гачком. Признайтесь, зачепила?

Лука Лукич мовчить.

Хлестаков. А! а! почервоніли! Бачите! бачите! Чого ж ви не говорите?

Лука Лукич. Оторопів, ваше бла... преос...

сіят... *(Набік)*. Продав, проклятий язик, продав!

Хлестаков. Оторопіли? А в моїх очах, справді, є щось таке, що примушує торопіти. Принаймні я знаю, що жодна жінка не може їх витримати, чи не так?

Лука Лукич. А так.

Хлестаков. От зо мною предивний випадок: у дорозі зовсім витратився. Чи не можете ви мені дати триста карбованців позичково?

Лука Лукич *(хапаючись за кишені, сам до себе)*. От тобі штука, якщо нема! Є! Є! *(Виймає і подає, тремтячи, асигнації)*.

Хлестаков. Щиро дякую.

Лука Лукич *(виструнчуючись і притримуючи шпагу)*. Не смію довше непокоїти присутністю...

Хлестаков. Прощайте.

Лука Лукич *(летить геть майже бігом і каже набік)*. Ну, хвалити бога! а може, не загляне в класи!

Ява VI

Хлестаков і Артемій Филипович, виструнчившись і придержуючи шпагу.

Артемій Филипович. Маю честь рекомендуватися: попечитель богоугодних закладів, надворний совітник Земляника.

Хлестаков. Здрастуйте, прошу ласкаво сидати.

Артемій Филипович. Мав честь супроводжувати вас і вітати особисто у довірених моєму доглядові богоугодних закладах.

Хлестаков. А, так! пам'ятаю. Ви дуже добре почастили сніданком.

Артемій Филипович. Радий старатись на службу вітчизні.

Хлестаков. Я, — признаюсь, це моя пристрасть, — люблю хорошу кухню. Скажіть, будь ласка, мені здається, начебто вчора ви були трохи нижчі на зріст, чи не правда?

Артемій Филипович. Дуже можливо. *(Помовчавши).* Можу сказати, що не шкодую нічого і ревно виконую службу. *(Присувається ближче із своїм стільцем і каже півголосом).*

Ось тутешній поштмейстер зовсім нічого не робить; всі справи зовсім занедбані: посилки затримуються... будьте ласкаві самі навмисно дізнатися. Суддя теж, який тільки що був перед моїм приходом, їздить тільки на зайців, в урядових приміщеннях держить собак, і поведження, якщо признатися перед вами, — звісно, на користь вітчизні, я повинен це зробити, хоч він мені рідня і приятель, — поведження найнепохвальнішого. Тут є один поміщик Добчинський, якого ви зводили бачити, і як тільки цей Добчинський куди-небудь виїде з дому, то він там уже й сидить у жінки його, я присягнути можу... І навмисно подивіться на дітей: ні одне з них не схоже на Добчинського, а всі, навіть дівчинка маленька, наче викапаний суддя.

Хлестаков. Скажіть, будь ласка! а я ніяк цього не думав.

Артемій Филипович. От і доглядач тутешньої школи... Я не знаю, як могло начальство довірити йому таку посаду; він гірше, ніж яacobінець,[32] і такі подає юнацтву неблагонадійні правила, що й висловити важко. Чи не скажете, я все це викладу на папері?

Хлестаков. Добре, хоч на папері. Мені дуже буде приємно. Я, знаєте, люблю отак під нудний час прочитати що-небудь цікаве... Як ваше прізвище? я все забуваю.

Артемій Филипович. Земляника.

Хлестаков. А, так. Земляника. І що ж, скажіть, будь ласка, є у вас дітки?

Артемій Филипович. Якже! п'ятеро; двоє вже дорослих.

Хлестаков. Скажіть, дорослих! А як вони... як вони отес?..

Артемій Филипович. Тобто, чи не зволите питати, як їх звать?

Хлестаков. Так, як їх звать?

Артемій Филипович. Микола, Іван, Єлизавета, Марія і Перепетуя.

Хлестаков. Це добре.

Артемій Филипович. Не сміючи непокоїти своєю присутністю, відбирати час, визначений на священні обов'язки... *(Вклоняється, щоб піти).*

Хлестаков (проводячи). Ні, нічого. Це все дуже смішно, що ви говорили. Будь ласка, і іншим також часом... Я це дуже люблю. *(Повертається і, одчинивши двері, кричить услід йо-*

му). Гей, ви! як вас? я все забуваю, як ваше ім'я й по-батькові.

Артемій Филипович. Артемій Филипович.

Хлестаков. Зробіть ласку, Артемію Филиповичу, зо мною химерний випадок: у дорозі зовсім витратився. Чи нема у вас грошей позичково — карбованців з чотиреста?

Артемій Филипович. Є.

Хлестаков. Скажіть, як до речі. Щиро вам дякую.

Ява VII

Хлестаков, Бобчинський і Добчинський.

Бобчинський. Маю честь рекомендуватися, житель тутешнього міста, Петро Іванів син Бобчинський.

Добчинський. Поміщик Петро Іванів син Добчинський.

Хлестаков. А, та я вже вас бачив. Ви, здається, тоді впали? Що, як ваш ніс?

Бобчинський. Хвалити бога! не зводьте турбуватися: присох, тепер зовсім присох.

Хлестаков. Добре, що присох. Я радий...
(Враз і уривчасто). Грошей нема у вас?

Добчинський. Грошей? як грошей?

Хлестаков. Позичити карбованців з тисячу.

Бобчинський. Такої суми, їй-богу, нема. А чи нема у вас, Петре Івановичу?

Добчинський. При мені нема, бо гроші мої, якщо зволите знати, покладені в приказ громадської опіки.[33]

Хлестаков. Та хай, якщо тисячі нема, то карбованців сто.

Бобчинський (нишпорячи по кишенях). У вас, Петре Івановичу, нема сто карбованців? У мене тільки сорок асигнаціями.

Добчинський (дивлячись у гаманець). Двадцять п'ять карбованців тільки.

Бобчинський. Та ви пошукайте краще, Петре Івановичу! У вас там, я знаю, в кишені з правого боку дірка, то в дірку ото, певно, як-небудь запали.

Добчинський. Ні, справді, і в дірці нема.

Хлестаков. Ну, однаково. Я ж тільки так. Добре, хай буде шістдесят п'ять карбованців... це однаково. *(Бере гроші).*

Добчинський. Я наслідуюсь попросити вас щодо одної дуже делікатної речі.

Хлестаков. А що це?

Добчинський. Діло дуже делікатної суті: старший син мій, народжений, звольте бачити, в мене ще до шлюбу...

Хлестаков. Хіба.

Добчинський. Тобто, воно так тільки говориться, а він народжений в мене зовсім так само, як би і в шлюбі, і все це, як слід, я завершив потім законними узами одруження. То я, зводьте бачити, хочу, щоб він тепер уже був зовсім, тобто, законним моїм сином і звався б так, як я: Добчинський.

Хлестаков. Добре, хай зветься, це можна.

Добчинський. Я б і не турбував вас, та жаль щодо здібностей. Хлопчаина отакий... великі надії подає: напам'ять вірші всякі розповість і, якщо десь запопаде ніжик, зараз зробить маленькі дрозечки так майстерно, як фокусник. От і Петро Іванович знає.

Бобчинський. А так, великі здібності має.

Хлестаков. Добре, добре! Я про це подбаю, я буду говорити... я сподіваюсь... усе це буде зроблено, так, так... *(Звертаючись до Бобчинського)*. Чи не маєте й ви чого-небудь сказати мені?

Бобчинський. Якже, маю найуклінніше прохання.

Хлестаков. А що, про що?

Бобчинський. Я прошу вас ласкаво, як поїдете до Петербурга, скажіть усім там вельможам різним: сенаторам і адміралам, що от, ваше сіятельство, чи превосходительство, живе в он такому місті Петро Іванович Бобчинський.

Хлестаков. Дуже добре.

Добчинський. Вибачте, що так натрудили вас своєю присутністю.

Бобчинський. Вибачте, що так натрудили вас своєю присутністю.

Хлестаков. Нічого, нічого! Мені дуже приємно. (Випроваджує їх).

Ява VIII

Хлестаков (сам). Тут багато чиновників. Мені здається, одначе ж, вони мене вважають за державну особу. Певно, я вчора їм підпустив туману. Ото дурні! Напишу-но я про все в Петербург до Тряпичкіна: він пописує статейки — хай-но він їх подушить гарненько. Гей, Осипе! дай мені паперу й чорнила! *(Осип визирнув із дверей, промовивши: «зараз»)*. А вже Тряпичкіну, справді, коли хто потрапить на зубок, — стережись: батька рідного не пожаліє заради слівця, та й гроші теж любить. А втім, чиновники ці добрі люди; це з їх боку хороша риса, що вони мені позичили. Перегляну навмисне, скільки в мене грошей. Це від судді триста; це від поштмейстера триста, шістсот, сімсот, вісімсот... Який заялозенний папірець! Вісімсот, дев'ятсот... Ого! за тисячу перескочило... Ну-бо тепер, капітане, ну-бо, попадись-но ти мені тепер! побачимо, хто кого!

Ява ІХ

Хлестаков і Осип з чорнилом та папером.

Хлестаков. Ну, що, бачиш, дурню, як мене частують і вітають? *(Починає писати)*.

Осип. Так, хвалити бога! Тільки знаєте що, Іване Олександровичу?

Хлестаков. А що?

Осип. Їдьте звідси! Їй-богу, вже час.

Хлестаков *(пише)*. От дурниці! Навіщо?

Осип. Та так. Бог з ними, з усіма! Погуляли тут днів зо два, — ну й доволі. Чого з ними довго зв'язуватись? Плюньте на них! трапиться часом: який-небудь інший над'їде... Їй-богу, Іване Олександровичу! А коні тут гарні — так би помчали...

Хлестаков *(пише)*. Ні, мені ще хочеться пожити тут. Хай завтра.

Осип. Та чого завтра! Їй-богу, їдьмо, Іване Олександровичу! Воно хоч і велика шана вам, та все ж, знаєте, краще виїхати швидше: адже вас, справді, за когось іншого зважають... І батенько буде гніватись, що так забарились. Так би ото, справді, помчали гарно! А коней би до-

брих тут дали.

Хлестаков (пише). Ну, гаразд. Віднеси тільки перше цього листа, і, хай уже, разом подорожну візьми. Та зате, дивись, щоб коні добрі були! Візникам скажи, що я даватиму по карбованцю, щоб так, як фельд'єгери мчали і пісень би співали!.. *(Пише далі)*. Уявляю, Тряпичкін помре зо сміху...

Осип. Я, пане, пошлю його челядником тутешнім, а сам краще буду вкладатись, щоб не марнувати часу.

Хлестаков (пише). Гаразд, принеси тільки свічку.

Осип (виходить і говорить за сценою). Гей, послухай, брат! Віднесеш листа на пошту, і скажи поштмейстерові, щоб він прийняв без грошей, та скажи, щоб зараз привели до пана найкращу трійку, кур'єрську; а прогону, скажи, пан не платить: прогон, мовляв, скажи, казенний.[34] Та щоб усе хутчій, а то, мовляв, пан сердиться. Зажди, ще лист не готовий.

Хлестаков (пише далі). Цікаво знати: де він тепер живе — на Поштамтській, чи Гороховій? Він бо теж любить часто переїжджати з квартири й не доплачувати. Напишу навда-

лу на Поштамтську. (Згортає і надписує).

Осип приносить свічку. Хлестаков запечатує. В цей час чути голос Держиморди: Куди лізеш, борода? Кажуть тобі, нікого не велено пускати.

Хлестаков (дає Осипові листа). На, віднеси.

Голоси купців. Допустіть, батечку. Ви не можете не допустити: ми з ділом прийшли.

Голос Держиморди. Геть, геть! Не приймає, спить. (Гомін збільшується).

Хлестаков. Що там таке, Осипе? Подивись, що за гомін.

Осип (дивлячись у вікно). Купці якісь хочуть увійти, та не пускає квартальний. Махають паперами: певно, вас хочуть бачити.

Хлестаков (підходячи до вікна). А чого вам, любі мої?

Голоси купців. До твоєї милості вдаємося. Звеліть, пане, просьбу прийняти.

Хлестаков. Впустіть їх, впустіть! хай ідуть. Осипе, скажи їм хай ідуть. (Осип виходить).

Хлестаков (бере з вікна просьби, розгортає одну з них і читає): «його високоблагородному світлості панові фінансову від купця Абдулі-

на...» Чорт знає, що: і чину такого нема!

Ява X

Хлестаков і **купці** з кошиком вина і цукровими головами.

Хлестаков. А чого вам, любі мої?

Купці. Чолом б'ємо вашій милості.

Хлестаков. А чого вам треба?

Купці. Не погуби, пане! Кривди зазнаємо зовсім задарма.

Хлестаков. Від кого?

Один з Купців. Та все від городничого тутешнього. Такого городничого ніколи ще, пане, не було. Такі кривди чинить, що списати не можна. Постоем зовсім замучив, хоч у зашморг лізь. Не по вчинках чинить. Схопить за бороду, каже: «Ах, ти, татарин!» Йй-богу! Якби, тобто, чим-небудь не пошанували його, а то ми вже порядку завжди додержуємо: що слід на сукні подружниці його й дочці — ми проти цього не стоїмо. Ні, бач ти, йому всього цього мало — йй-богу! Прийде до крамниці і, що не запопаде, все бере. Сукна побачить штуку, каже: «Е, любий, це добре суконце, від-

неси-но його до мене». Ну, і несеш, а в штуці ото буде трохи що аршин не п'ятдесят.

Хлестаков. Невже? Ах, який же він шахрай!

Купці. Йй-богу, такого ніхто не пам'ятає городничого. Так усе й приховуєш у крамниці, коли його забачиш. Тобто, не те вже кажучи, щоб яку делікатність, всяке казна-що бере: чорнослив такий, що років уже по сім лежить у бочці, що в мене крамар не їстиме, а він цілу пригорщу туди запусить. Іменини його бувають на Антона, і вже, здається, всього на-несеш, нічого не потребує, ні, йому ще давай: каже, і на Онуфрія його іменини. Що робити? і на Онуфрія несеш.

Хлестаков. Та це просто розбійник!

Купці. Йй-богу! А спробуй перечити, наведе до тебе в дім цілий поліс на постій. А коли що, велить замкнути двері. «Я тобі», каже, «не буду», каже, «завдавати тілесної кари, або на тортури брати — це», каже, «заборонено законом, а ось ти в мене, любий мій, з'їж оселедця!»

Хлестаков. Ах, який шахрай! Та за це, просто, на Сибір.

Купці. Та вже куди милість твоя не запроторить його — все буде добре, тільки, тобто, від нас щоб далі. Не погребуй, батьку наш, хлібом і сіллю: кланяємось тобі цукорцем та кошичком вина.

Хлестаков. Ні, ви цього не думайте: я не беру зовсім ніяких хабарів. От, якби ви, наприклад, запропонували мені позичково карбованців з триста, — ну, тоді зовсім інша річ: позичково я можу взяти.

Купці. Будь ласка, батьку наш! (*Виймають гроші*). Та що триста! вже краще п'ятсот візьми, поможи тільки.

Хлестаков. Будь ласка: у позику — я ні слова, я візьму.

Купці (*підносять йому на срібному підносі гроші*). Вже, будь ласка, і підносик разом візьміть.

Хлестаков. Ну, і підносик можна.

Купці (*вклоняючись*). То вже візьміть за одним разом і цукорцю.

Хлестаков. О, ні, я хабарів ніяких...

Осип. Ваше високоблагородіє! чому ви не берете? Візьміть! у дорозі все знадобиться. Давай сюди голови і кошичок. Давай усе, все

знадобиться. Що там? мотузочка? Давай і мотузочку, — і мотузочка в дорозі знадобиться: візок обламається або що інше, підв'язати можна.

Купці. То вже зробіть таку ласку, ваше сиятельство! Коли вже ви, тобто, не допоможете в нашій просьбі, то вже не знаємо, як і бути: просто хоч в зашморг лізь.

Хлестаков. Неодмінно, неодмінно! Я постараюсь. (Купці виходять. Чути голос жінки: «Ні, ні, ти не смієш не допустити мене! Я на тебе поскаржусь йому самому. Ти не штовхайся вже занадто!»)

Хлестаков. Хто там? *(Підходить до вікна).*
А чого тобі, матінко?

Голоси двох жінок. Милості твоєї, батьку, прошу! Звели, пане, вислухати!

Хлестаков *(у вікно).* Пропустіть її.

Ява XI

Хлестаков, слюсарша і унтер-офіцерша.

Слюсарша (*кланяючись до ніг*). Милості прошу...

Унтер-офіцерша. Милості прошу...

Хлестаков. Та що ви за жінки?

Унтер-офіцерша. Унтер-офіцерська жона Іванова.

Слюсарша. Слюсарша, тутешня міщанка, Февронія Петрівна Пошльопкіна, батьку мій...

Хлестаков. Зажди, говори перше одна. Чого тобі треба?

Слюсарша. Милості прошу, на городничого чолом б'ю! Пошли йому боже всякого лиха! Щоб ні дітям його, ні йому, шахраєві, ні дядькам, ні тіткам його ні в чому ніякого прибутку не було!

Хлестаков. А що?

Слюсарша. Та чоловікові ото моему наказав зголити чуба в солдати, і черга б то на нас не припадала, шахрай такий! та й за законом не можна: він жонатий.

Хлестаков. Як же він міг це зробити?

Слюсарша. Зробив, шахрай, зробив — побий його бог і на тому, і на цьому світі! Щоб йому, коли й тітка є, то й тітці усяка капость, і батько, якщо живий у нього, то щоб і він, поганець, задубів або заглитнувся навіки, шахрай такий! Слід було взяти кравцевого сина, він же й п'яничка був, та батьки багатий подарунок дали, то він і присікався до сина купчихи Пантелеевої, а Пантелеева теж підіслала до жінки полотна три штуки, то він до мене. «Нащо», каже, «тобі чоловік? він уже тобі не годиться». Та я ото знаю — годиться чи не годиться; це моє діло, шахраю отакий! «Він», каже, «злодій; хоч він тепер і не крав, та однаково», каже, «він украде, його й без того на той рік візьмуть у некрути». Та мені ото як без чоловіка, шахраю отакий! Я слаба людина, падлюко ти така! Щоб усій рідні твоїй не довелося бачити світу божого! А коли є теща, то щоб і тещі...

Хлестаков. Добре, добре. Ну, а ти? (*Випроводжує стару*).

Слюсарша (виходячи). Не забудь, батьку наш! будь милостивий.

Унтер-офіцерша. На городничого, батечку,

прийшла...

Хлестаков. Ну, та що, чого? говори в коротких словах.

Унтер-офіцерша. Відшмагав, батеньку.

Хлестаков. Як?

Унтер-офіцерша. Через помилку, батьку мій! Баби ото наші побилися на базарі, а поліція не встигла, та й схопили мене, та так відрапортували: два дні сидіти не могла.

Хлестаков. То що ж тепер робити?

Унтер-офіцерша. Та робити б то, звісно, нема чого. А за помилку ото звели йому заплатити штрафт. Мені свого щастя нема чого зрікатись, а гроші б мені тепер дуже знадобились.

Хлестаков. Добре, добре! Ідіть! ідіть! я розпоряджусь. *(У вікно висовуються руки з просьбами).* Та хто там іще? *(Підходить до вікна).* Не хочу, не хочу! Не треба, не треба! *(Відходячи).* Набридли, чорт забори! Не пускай! Осипе!

Осип *(кричить у вікно).* Геть, геть! Не час, завтра приходьте! *(Двері розчиняються і виставляється якась постать у фризівій шинелі, з неголеною бородою, роздутою губою та перев'язаною щогою, за нею в перспективі по-*

казується кілька інших).

Осип. Геть, геть! чого лізеш? (Упирається першому в черево руками й випихається разом з ним у прихожу, зачинивши за собою двері).

Ява XII

Хлестаков і Марія Антонівна.

Марія Антонівна. Ой!

Хлестаков. Чого ви так злякались, панночко?

Марія Антонівна. Ні, я не злякалась.

Хлестаков (хизується). Даруйте, панночко, мені дуже приємно, що ви мене маєте за таку людину, яка... Чи насмілюся спитати вас: куди ви намірялися йти?

Марія Антонівна. Справді, я нікуди не йшла.

Хлестаков. Чого ж, приміром, ви нікуди не йшли?

Марія Антонівна. Я думала, чи не тут мамуня...

Хлестаков. Ні, мені хотілося б знати, чого ви нікуди не йшли?

Марія Антонівна. Я вам перешкодила. Ви працювали над важливими справами.

Хлестаков (хизується). А ваші очі кращі, ніж важливі справи... Ви ніяк не можете мені перешкодити, ніяким чином не можете; навпаки, ви можете зробити приємність.

Марія Антонівна. Ви говорите по-столичному.

Хлестаков. Для такої прекрасної особи, як ви. Чи наслідуюсь бути таким щасливим, щоб запропонувати вам стільця? Але ні, вам треба не стільця, а трон.

Марія Антонівна. Справді, я не знаю... мені так треба було йти. *(Сіла).*

Хлестаков. Яка у вас чудова хусточка!

Марія Антонівна. Ви насмішник, аби тільки посміятися з провінціальних.

Хлестаков. Як би я бажав, панночко, бути вашою хусточкою, щоб обіймати вашу лілейну шийку.

Марія Антонівна. Я зовсім не розумію, про що ви говорите, якась хусточка... Сьогодні дивна погода!

Хлестаков. А ваші губки, панночко, кращі, ніж усяка погода.

Марія Антонівна. Ви все отаке говорите... Я б вас попросила, щоб ви мені написали краще на згадку які-небудь вірші в альбомі. Ви, певно, їх знаєте багато.

Хлестаков. Для вас, панночко, все, що хочете. Вимагайте, які вірші вам?

Марія Антонівна. Які-небудь, отакі — хороші, нові.

Хлестаков. Та що вірші! я багато їх знаю.

Марія Антонівна. Ну, скажіть-бо, які ж ви мені напишете?

Хлестаков. Та навіщо ж говорити? я й без того їх знаю.

Марія Антонівна. Я дуже люблю їх...

Хлестаков. Та в мене багато їх усяких. Ну, хай так, я вам хоч це: «О ти, людино, що даремно на бога ремствуєш в біді...»[35] ну, й інші... тепер не можу пригадати; а втім, це все нічого. Я вам краще замість цього виявлю мое кохання, яке від вашого погляду... *(Присуваючи стілець).*

Марія Антонівна. Кохання! Я не розумію кохання... Я ніколи й не знала, що таке кохання... *(Відсуває стілець).*

Хлестаков. Чого ж ви відсуваєте свого

стілця? Нам краще буде сидіти близько одне до одного.

Марія Антонівна (відсуваючись). Навіщо ж близько? однаково й далеко.

Хлестаков (присуваючись). Чого ж далеко? однаково й близько.

Марія Антонівна (одсувається). Та до чого ж це?

Хлестаков (присуваючись). Але ж це вам здається тільки, що близько: а ви уявіть собі, що далеко. Який би я був щасливий, панночко, якби міг пригорнути вас у свої обійми.

Марія Антонівна (дивиться у вікно). Що це там, начебто полетіло? Сорока чи яка інша птиця?

Хлестаков (цілує її в плече й дивиться у вікно). Це сорока.

Марія Антонівна (підводиться з обуренням). Ні, це вже занадто... Зухвалість така!..

Хлестаков (затримуючи її). Вибачте, панночко: я це зробив з кохання, справді, з кохання.

Марія Антонівна. Ви вважаєте мене за таку провінціалку... (Силкується піти).

Хлестаков (далі затримуючи її). З коха-

ння, справді, з кохання. Я так тільки, пожартував: Маріє Антонівно, не гнівайтесь! Я ладен навколішки у вас просити пробачення. *(Падає навколішки)*. Простіть же, простіть. Ви бачите, я на колінах.

Ява XIII

Ті самі й Анна Андріївна.

Анна Андріївна *(побачивши Хлестакова на колінах)*. Ой, який пасаж!

Хлестаков *(підводячись)*. А, чорт забори!

Анна Андріївна *(до дочки)*. Це що значить, панночко? Це що за вчинки такі?

Марія Антонівна. Я, мамуню...

Анна Андріївна. Іди геть звідси! чи чуєш, геть, геть! І не смій показуватись на очі. *(Марія Антонівна виходить у сльозах)*. Вибачте, я, скажу вам, так безмежно здивована...

Хлестаков *(набік)*. А вона теж дуже апетитна, дуже непогана. *(Кидається навколішки)*. Пані, ви бачите, я палаю від кохання.

Анна Андріївна. Як, ви на колінах? Ох, встаньте, встаньте, тут підлога завсім не чиста...

Хлестаков. Ні, на колінах, неодмінно на колінах, я хочу знати, що мені судилось, життя чи смерть.

Анна Андріївна. Але дозвольте, я ще не розумію цілком значення слів. Якщо не помиляюсь, ви робите декларацію[36] щодо моєї дочки.

Хлестаков. Ні, я закоханий у вас. Життя моє на волоску. Якщо ви не увінчаєте незмінне кохання моє, то я недостойний земного існування. З полум'ям у грудях прохаю руки вашої.

Анна Андріївна. Але дозвольте сказати: я так би мовити... я замужем.

Хлестаков. Це нічого! Для кохання нема різниці; і Карамзін сказав: «Закони засуджують».[37] Ми підемо в холодок струмків... Руки вашої, руки прошу.

Ява XIV

Ті самі і Марія Антонівна вбігає раптом.

Марія Антонівна. Мамуню, татуньо сказав, щоб ви... *(Побачивши Хлестакова на колінах, скрикує):* Ой, який пасаж!

Анна Андріївна. Ну, чого ти? до чого? нащо? Що за пустотливість така! Раптом убігла, як очамріла кішка. Ну, що ти знайшла такого дивного? Ну, що тобі на думку спало? Справді, як дитина яка-небудь трилітня. Не схоже, не схоже, зовсім не схоже на те, щоб їй було вісімнадцять літ. Я не знаю, коли ти будеш розважніша, коли ти поводитимешся, як годиться благовихованій дівиці; коли ти будеш знати, що таке хороші правила і солідність у вчинках.

Марія Антонівна (крізь сльози). Я, справді, мамуню, не знала...

Анна Андріївна. У тебе вічно якийсь протяг розгулює в голові; ти береш приклад з дочок Ляпкіна-Тяпкіна. Чого тобі дивитись на них! не треба тобі дивитись на них. Тобі є приклади інші — перед тобою мати твоя. Ось

які приклади ти повинна наслідувати.

Хлестаков (схоплюючи за руку дочку).
Анно Андріївно, не перешкоджайте нашому щастю, благословіть незрадливе кохання!

Анна Андріївна (вражена). То ви в неї?..

Хлестаков. Вирішіть: життя чи смерть?

Анна Андріївна. Ну, от бачиш, дурна, ну от бачиш: через тебе, отаке дрантя, гість зволив стояти на колінах, а ти раптом вбігла, як божевільна. Ну, от, справді, слід, щоб я навмишне відмовила: ти недостойна такого щастя.

Марія Антонівна. Не буду, мамуню; справді, більше не буду!

Ява XV

Т*і самі і городничий хапаючись.*

Городничий. Ваше превосходительство! не занапастіть! не занапастіть!

Хлестаков. Що вам?

Городничий. Там купці скаржились вашому превосходительству. Честю запевняю, і наполовину нема того, що вони кажуть. Вони самі обманюють і обмірюють народ. Унтер-офіцерша набрехала вам, нібито я її висік; вона бреше, їй-богу, бреше. Вона сама себе висікла.

Хлестаков. Хай пропаде унтер-офіцерша — мені не до неї.

Городничий. Не вірте, не вірте. Це такі брехуни... Їм ось така дитина не повірить. Вони вже на все місто відомі, як брехуни. А щодо шахрайства наслідуюсь доповісти: це такі шахраї, яких і на світі не було.

Анна Андріївна. Чи знаєш ти, якою честю вшановує нас Іван Олександрович? Він просить руки нашої дочки.

Городничий. Куди! куди!.. Збожеволіла,

матінко! Не гнівайтесь, ваше превосходительство: вона трохи придуркувата, така ж була й мати її.

Хлестаков. Так, я, справді, прошу руки. Я закоханий.

Городничий. Не можу вірити, ваше превосходительство!

Анна Андріївна. Та коли кажуть тобі!

Хлестаков. Я не жартома вам кажу... Я можу з кохання позбутись розуму.

Городничий. Не смію вірити, недостойний такої честі.

Хлестаков. Та, коли ви не погодитесь віддати руку Марії Антонівни, то я чорт знає, що ладен...

Городничий. Не можу вірити: зволите жартувати, ваше превосходительство!

Анна Андріївна. Ох, який бовдур, справді! Ну, коли тобі кажуть?

Городничий. Не можу вірити.

Хлестаков. Віддайте, віддайте! Я одчайдушна людина, я зважусь на все, коли застрелюсь, вас до суду віддадуть.

Городничий. Ох, боже мій. Я, їй-богу, не винен н! душею, ні тілом! Не звольте гнівати-

ся! З вашої ласки, чиніть так, як вашій милості завгодно! У мене, справді, в голові тепер... я й сам не знаю, що діється. Таким дурнем тепер зробився, яким ще ніколи не бував.

Анна Андріївна. Ну, благословляй!

Хлестаков підходить з Марією Антонівною.

Городничий. Хай благословить вас бог! а я не винен! *(Хлестаков цілується з Марією Антонівною. Городничий дивиться на них).* Що за чорт! насправді! *(Протирає очі).* Цілуються! Ох, батечку, цілуються! Справжній жених! *(Скрикує, підстрибуючи з радості).* Ой, Антоне, ой, Антоне, ой, городничий! Он воно, як діло пішло!

Ява XVI

Т*i самі й Осип.*

Осип. Коні готові.

Хлестаков. А, добре... я зараз.

Городничий. Як? Зволите їхати?

Хлестаков. Так, їду.

Городничий. А коли ж, тобто... Ви зволили самі натякнути щодо, здається, шлюбу?

Хлестаков. А це... На одну хвилину тільки, на один день до дядька — багатий старий; а завтра ж і назад.

Городничий. Не сміємо ніяк затримувати, сподіваючись щасливого повернення.

Хлестаков. Якже, якже, я хутко. Прощайте, любов моя... ні, просто, не можу висловити! Прощайте, серденько! *(Цілує їй ручку).*

Городничий. Та чи не треба вам у дорогу чого-небудь? Ви зволили, здається, потребувати грошей?

Хлестаков. О, ні, навіщо це? *(Трохи подумавши).* А втім, хай так.

Городничий. Скільки треба вам?

Хлестаков. Та от тоді ви дали двісті, тобто

не двісті, а чотириста, — я не хочу скористуватися з вашої помилки, — то, хай уже, і тепер стільки ж, щоб уже рівно було вісімсот.

Городничий. Зараз! *(Виймає з гаманця)*. Ще, як навмисне, новенькими папірцями.

Хлестаков. А, так! *(Бере і розглядає асигнації)*. Це добре. Адже це, кажуть, нове щастя, коли новенькими папірцями?

Городничий. А так.

Хлестаков. Прощайте, Антоне Антоновичу. Дуже вдячний за вашу гостинність. Я признаюсь від усього серця, мене ніде так добре не вітали. Прощайте, Анно Андріївно! Прощайте, моє серденько, Маріє Антонівно! *(Виходить)*.

За сценою.

Голос Хлестакова. Прощайте, ангел душі моєї, Маріє Антонівно!

Голос городничого. Як же це ви? просто так на перепряжних і їдете?

Голос Хлестакова. Та я звик уже так. У мене голова болить від ресор.

Голос візника. Тпр...

Голос городничого. То, принаймні, чим-небудь застелити, хоч би килимком. Чи не скажете, я звелю подати килимок?

Голос Хлестакова. Ні, навіщо? це пусте; а втім, мабуть, хай дадуть килимок.

Голос городничого. Гей, Авдотя! піди до комори, вийми килим найкращий, — що на блакитному тлі, персидський, швидше.

Голос візника. Тпр...

Голос городничого. Коли ж скажете чекати вас?

Голос Хлестакова. Завтра або післязавтра.

Голос Осипа. А, це килим? Давай його сюди, клади ось так! Тепер давай-но з цього боку сіна.

Голос візника. Тпр...

Голос Осипа. Ось із цього боку! сюди! ще! добре! Гарно буде! *(Б'є рукою по килиму)*. Тепер сідайте, ваше благородіє!

Голос Хлестакова. Прощайте, Антоне Антоновичу!

Голос городничого. Прощайте, ваше превосходительство!

Жіночі голоси. Прощайте, Іване Олександровичу!

Голос Хлестакова. Прощайте, матінко!

Голос візника. Гей, ви, соколи! *(Дзвіночок дзвонить; завіса опускається).*

Дія п'ята

Та сама кімната.

Ява I

Городничий, Анна Андріївна і Марія Антонівна.

Городничий. Що, Анно Андріївно? га? Чи думала ти що-небудь про це? Он який багатий приз, канальство! Ну, признайся одверто: тобі й у сні не снилося — просто з якої-небудь городничихи і враз... фу ти, канальство! з яким дияволом породичалась.

Анна Андріївна. Зовсім ні; я давно це знала. Це тобі навдивовижу, бо ти проста людина, ніколи не бачив порядних людей.

Городничий. Я сам, матінко, порядна людина. Одначе, справді, тільки подумати, Анно Андріївно, які ми з тобою тепер птиці зробились! га, Анно Андріївно? Високого польоту, чорт забери! Зажди-но, тепер же я задам перцю всім охочим подавати просьби та доноси! Гей, хто там? (Входить квартальний). А, це ти,

Іване Карповичу! Поклич-но сюди, брат, купців. Ось я їх, каналій! Скаржитись на мене? Ач ти, проклятий іудейський народ! Заждіть-но, голубчики! Перше я вас годував до вусів тільки, а тепер нагодую до бороди. Запиши всіх, хто тільки ходив скаржитись на мене, і он отих найбільше писак, писак, які закручували їм просьби. Та оповісти всім, щоб знали: що от, мовляв, яку честь бог послав городничому, що видає дочку свою — не те, щоб за якого-небудь простого чоловіка, а за такого, що й на світі ще не було, що може все зробити, все, все, все! Всім оповісти, щоб усі знали. Кричи на весь народ, гати в дзвони, чорт забери! Вже коли урочистість, то урочистість (Квартальний виходить). Та от як, Анно Андріївно, га? Як же ми тепер, де будемо жити? тут чи в Пітері?

Анна Андріївна. Натурально, в Петербурзі. Як можна тут залишатись!

Городничий. Ну, в Пітері, то в Пітер!; а воно добре б і тут. Що, адже, я думаю, городництво вже тоді к чорту, га, Анно Андріївно?

Анна Андріївна. Натурально, яке вже городництво!

Городничий. Але ж воно, як ти думаєш. Анно Андріївно, тепер можна великий чин схопити, бо ж він за панібрата з усіма міністрами і в палац їздить, отож може таке підвищення зробити, що з часом і в генерали вилізеш. Як ти думаєш, Анно Андріївно: можна вилізти в генерали?

Анна Андріївна. Ще б пак! звичайно, можна.

Городничий. А, чорт забори, гарно бути генералом! Кавалерію[38] почеплять тобі через плече. А яку кавалерію краще, Анно Андріївно, червону чи блакитну?

Анна Андріївна. Ну, звісно, блакитну краще.

Городничий. Е? бач чого захотіла! добре й червону. Адже чого хочеться бути генералом? бо, трапиться, поїдеш куди-небудь — фельд'єгери та ад'ютанти помчать всюди попереду: «коней!» І там на станціях нікому не дадуть, усе дожидається: всі оті титулярні, капітани, городничі, а тобі і в ус не дме. Обідаєш де-небудь у губернатора, а там — стій городничий! Хе, хе, хе! *(Заходиться і помирає зо сміху)*. Ось що, канальство, принадне!

Анна Андріївна. Тобі все таке грубе подобається. Ти повинен пам'ятати, що життя треба зовсім змінити, що твої знайомі будуть не те, що який-небудь суддя-собачник, з яким ти їздиш полювати зайців, або Земляника; навпаки, знайомі твої будуть з якнайделікатнішим поведженням: графи і всі світські... Тільки я, справді, боюсь за тебе: ти іноді вимовиш таке слівце, якого в доброму товаристві ніколи не почувеш...

Городничий. Що ж? слово ж не шкодить.

Анна Андріївна. Та добре, коли ти був городничим; там же життя зовсім інше.

Городничий. Егеж, там, кажуть, є дві риби-ни: ряпушка і корюшка, такі, що тільки слинка потече, як почнеш їсти.

Анна Андріївна. Йому все б тільки рибки. Я не інакше хочу, щоб наш дім був перший у столиці, і щоб у мене в кімнаті таке було амбре, щоб не можна було ввійти, і треба б тільки отак зажмурити очі. (*Зажмурює очі і нюхає*). Ах, як гарно!

Ява II

Ті самі і купці.

Городничий. А! здорові були, соколики!

Купці (вклоняючись). Доброго здоров'я, батечку!

Городничий. Що, голубчики, як поживаєте? як крам ваш іде? Що, самоварники, аршинники, скаржитись? Архікрутії, протобестії, дурисвіти морські! скаржились? Що, багато взяли? От, думають, так у тюрму його й засадять!.. А чи знаєте ви, сім чортів і одна відьма вам у зуби, що...

Анна Андріївна. Ох, боже мій! які ти, Антоша, слова пускаєш!

Городничий (з незадоволенням). А, не до слів тепер! Чи знаєте ви, що той самий чиновник, якому ви скаржились, тепер жениться з моєю дочкою? Що? га? що тепер скажете? Тепер я вас! У! Обманюєте народ... Зробиш підряд з казною, на сто тисяч обдуриш її, поставивши гниле сукно, та потім пожертвуєш двадцять аршин, та й давай тобі ще нагороду за це! Та якби знали, так би тобі... І черево су-

не наперед: він купець, його не займай. «Ми» каже, «і дворянам не поступимось». Та дворянин... ах ти ж, пика! дворянин вчиться наук: його хоч і шмагають у школі, та за діло, щоб він знав корисне. А ти що? — починаєш з крутійства, тебе хазяїн б'є за те, що не вмієш обманювати. Ще хлопчисько, «отче наш» не знаєш, а вже недомірюєш; а як розідме тобі череву та наб'єш собі кишеню, так і запишався! Ху ти, яке диво! Через те, що ти шістнадцять самоварів видудлиш за день, то через те й пишаєшся? Та мені плювати на твою голову і на твою пиху!

Купці (вклоняючись). Винуваті, Антоне Антоновичу!

Городничий. Скаржитись? А хто тобі поміг змахлювати, коли ти будував міст і написав дерева на двадцять тисяч, тоді як його й на сто карбованців не було? Я поміг тобі, цапина борода! Ти забув це? Я, посвідчивши це на тебе, міг би тебе також спровадити на Сибір. Що скажеш? га?

Один з Купців. Богу винуваті, Антоне Антоновичу. Лихий попутав. І закаємось надалі скаржитись. Вже яке хоч задоволення, не гні-

вайся тільки!

Городничий. Не гнівайся! Ось ти тепер валяєшся в ногах у мене. А чому? — тому, що моє зверху; а якби хоч трошки на твоєму боці, то ти б мене, каналія, втоптав у самісіньке багно, та ще б і колодою зверху придушив.

Купці (кланяючись у ноги). Не занапасти, Антоне Антоновичу!

Городничий. «Не занапасти!» Тепер: «не занапасти!» а перше як? Я б вас... *(Махнувши рукою)*. Ну, та бог простить! годі! Я не пам'ятозлобний; тільки тепер, дивись, бережи вуха! Я віддаю дочку не за якого-небудь простого дворянина: щоб поздоровлення було... розумієш? не те, щоб відкараскатись яким-небудь баличком чи головою цукру... Ну, йди з богом! *(Купці виходять)*.

Ява III

Ті самі, Амос Федорович, Артемій Филипович, потім Растаковський.

Амос Федорович (ще на дверях). Чи вірити чуткам, Антоне Антоновичу? до вас прибилося надзвичайне щастя?

Артемій Филипович. Маю честь привітати з надзвичайним щастям! Я сердечно зрадів, коли почув. *(Підходить до ручки Анни Андріївни).* Анно Андріївно! *(Підходячи до ручки Марії Антонівни).* Маріє Антонівно!

Растаковський (входить). Антона Антоновича вітаю! Хай продовжить бог життя ваше і нового подружжя, і дасть вам нащадків численних, онучат і правнучат! Анно Андріївно! *(Підходить до ручки Анни Андріївни).* Маріє Антонівно! *(Підходить до ручки Марії Антонівни).*

Ява IV

Т*і самі. Коробкін із жінкою. Люлюков.*

Коробкін. Маю честь привітати Антона Антоновича! Анно Андріївно! *(Підходить до ручки Анни Андріївни).* Маріє Антонівно! *(Підходить до її ручки).*

Жінка Коробкіна. Сердечно вітаю вас, Анно Андріївно, з новим щастям.

Люлюков. Маю честь привітати, Анно Андріївно! *(Підходить до ручки і потім, обернувшись до глядачів, клацає язиком з виглядом молодечтва).* Маріє Антонівно! Маю честь привітати! *(Підходить до її ручки і звертається до глядачів з тим самим молодечтвом).*

Ява V

Дуже багато гостей у сюртуках і фраках, підходять спочатку до ручки Анни Андріївни, кажучи: «Анно Андріївно!», потім до Марії Антонівни, кажучи: «Маріє Антонівно!». Бобчинський і Добчинський проштовхуються.

Бобчинський. Маю честь привітати!

Добчинський. Антоне Антоновичу, маю честь привітати.

Бобчинський. З щасливою пригодою!

Добчинський. Анно Андріївно!

Бобчинський. Анно Андріївно! (Обидва підходять в один час і стукаються лобами).

Добчинський. Маріє Антонівно! (Підходить до ручки). Честь маю привітати. Ви будете у великому, великому щасті, в золотій су-кні ходити й делікатні всякі супи їсти, дуже втішно будете проводити час.

Бобчинський (перебиваючи). Маріє Анто-нівно, маю честь привітати! Дай боже вам усякого багатства, червінців і синка отакого маленького, отакого (показує рукою), щоб можна було на долоньку посадовити, егеж! Усе

буде хлопчина кричати: уа! уа! уа!

Ява VI

Ще кілька гостей, що підходять до ручок.
Лука Лукич із жінкою.

Лука Лукич. Маю честь...

Жінка Луки Лукича (біжить вперед). Вітаю вас, Анно Андріївно! (Цілються). А я ж то так зраділа. Кажуть мені: «Анна Андріївна видає дочку». — «Ах, боже мій!» думаю собі, і так зраділа, що кажу чоловікові: «Слухай, Луканчику: от яке щастя Анні Андріївні!» «Ну», думаю собі, «хвалити бога!» І кажу йому: «Я так захоплена, що горю від нетерпіння виявити особисто Анні Андріївні...» «Ах, боже мій!» думаю собі: «Анна Андріївна саме сподівалася доброї партії для своєї дочки, а ось тепер така доля: саме так сталось, як вона хотіла», і так, справді, зраділа, що не могла говорити. Плачу, плачу, от просто ридаю. Лука Лукич каже: «Чого ти, Настенько, ридаєш?» — «Луканчику», кажу, «я й сама не знаю, сльози так ото рікою й ллються».

Городничий. Дуже прошу сідати, панове!

Гей, Мишко! принеси сюди більше стільців!
(*Гості сідають*).

Ява VII

Ті самі, дільничний пристав і квартальний.

Дільничний пристав. Маю честь привітати вас, ваше високоблагородіє, і побажати благоденства на многая літа!

Городничий. Спасибі, спасибі! Прошу сідати, панове! (*Гості сідають*).

Амос Федорович. Але скажіть, будь ласка, Антоне Антоновичу, яким чином усе це почалось, поступінний хід усієї справи.

Городничий. Хід справи надзвичайний: зволив сам особисто освідчитись.

Анна Андріївна. Дуже шанобливим і якнайделікатнішим способом. Все надзвичайно гарно говорив. Каже: «Я, Анно Андріївно, з самої тільки пошани до ваших гідностей». І така прекрасна, вихована людина, найблагородніших звичаїв! — «Мені, чи вірите, Анно Андріївно, мені життя — копійка; я тільки тому, що шаную ваші незвичайні гідності».

Марія Антонівна. Ой, мамуню! та це він

мені казав.

Анна Андріївна. Облиш, ти нічого не знаєш, і не в своє діло не втручайся. — «Я, Анно Андріївно, дивуюсь». Такими хвальними розсипався словами... І коли я хотіла сказати: «Ми ніяк не сміємо сподіватись такої честі», він раптом упав на коліна і таким найбагороднішим чином: «Анно Андріївно! не зробіть мене найнещаснішим! погодьтесь відповідати на мої почуття, або я смертю скінчу життя своє».

Марія Антонівна. Але ж, мамуню, він про мене це говорив.

Анна Андріївна. Ну, звісно... і про тебе було, я нічого цього не заперечую.

Городничий. І так аж налякав: казав, що застрелиться. «Застрелюсь, застрелюсь!» каже.

Багато хто з гостей. Скажіть, будь ласка!

Амос Федорович. Отака штука!

Лука Лукич. От справді, доля вже до цього вела.

Артемій Филипович. Не доля, батечку, доля — індичка: заслуги привели до того. (*Набік*). Отакій свині лізе завжди в рот щастя!

Амос Федорович. Я, хай так, Антоне Антоновичу, продам вам того песика, якого торгували.

Городничий. Ні, мені тепер не до песиків.

Амос Федорович. Ну, не хочете, на іншому собаці зйдемося.

Дружина Коробкіна. Ах, як, Анно Андріївно, я рада вашому щастю! ви не можете собі уявити.

Коробкін. Де ж тепер, дозвольте дізнатися, перебуває іменитий гість? Я чув, що він поїхав чогось.

Городничий. Так, він поїхав на один день у вельми важливій справі.

Анна Андріївна. До свого дядька, щоб попросити благословення.

Городничий. Попросити благословення; але завтра ж... *(Чхає, привітання зливаються в суцільний шум).* Вельми дякую! Але завтра ж і назад... *(Чхає; привітальний шум; чутніше за інші голоси):*

Голос Дільничного пристава. На здоров'я, ваше високоблагородіє!

Голос Бобчинського. Сто років і міх червінців!

Голос Добчинського. Продовж, боже, на сорок-сороків!

Голос Артемія Филиповича. Щоб ти пропав!

Жінка Коробкіна. Щоб тебе чорт узяв!

Городничий. Найщиріше дякую! І вам того ж бажаю.

Анна Андріївна. Ми тепер у Петербурзі маємо намір жити. А тут, скажу вам, таке повітря... сільське вже занадто!.. признаюсь, велика неприємність... От і чоловік мій... він там дістане генеральський чин.

Городничий. А так, скажу вам, панове, я, чорт забери, дуже хочу бути генералом.

Лука Лукич. І дай боже стати!

Растаковський. Від людини неможливо, а від бога все можливо.

Амос Федорович. Великому кораблеві — велика й плавба.

Артемій Филипович. Які заслуги, така й шана.

Амос Федорович (набік). Ще й справді зробиться генералом! От уже кому личить генеральство, як корові сідло! Ну, брат, ні, до цього ще довга пісня. Тут і кращі за тебе є, а

досі ще не генерали.

Артемій Филипович (набiк). Ото, чорт за-
бери, вже й у генерали лізе! Чого доброго, мо-
же, й буде генералом. Адже в нього поважно-
сті, лихий не взяв би його, доволі. *(Звертаю-
чись до нього).* Тоді, Антоне Антоновичу, і нас
не забудьте.

Амос Федорович. І коли що станеться, на-
приклад, яка-небудь потреба у справах, не за-
лишіть без заступництва!

Коробкін. Наступного року повезу синка
до столиці на користь державі, то, зробіть ла-
ску, виявіть йому вашу протекцію, місце ба-
тька заступіть сирітці.

Городничий. Я готовий із свого боку, гото-
вий старатися.

Анна Андріївна. Ти, Антошо, завжди гото-
вий обіцяти. По-перше, тобі не буде часу дума-
ти про це. І як можна, і з якої речі себе обтя-
жувати отакими обіцянками?

Городничий. Чому ж, серце моє? іноді мо-
жна.

Анна Андріївна. Можна, звісно, та не вся-
кій же дрібноті виявляти своє заступництво.

Жінка Коробкіна. Ви чули, як вона тра-

ктує нас?

Гостя. Егеж, вона така завжди була; я її знаю, посади мужика за стіл, він і ноги свої...

Ява VIII

Ті самі і поштмейстер поквалливо, з розпечатаним листом у руці.

Поштмейстер. Дивовижна річ, панове! Чиновник, якого ми вважали за ревізора, був не ревізор.

Всі. Як, не ревізор?

Поштмейстер. Зовсім не ревізор, — я дізнався про це з листа.

Городничий. Що ви, що ви, з якого листа?

Поштмейстер. Та з власного його листа. Приносять до мене на пошту лист. Глянув на адресу — бачу «на Поштамтську вулицю». Я так і зомлів. «Ну», думаю собі, «певно, знайшов непорядки на пошті й повідомляє начальство». Взяв, та й розпечатав.

Городничий. Як же ви?..

Поштмейстер. Сам не знаю: надприродна сила спонукала. Покликав був уже кур'єра на те, щоб послати його з естафетою,[39] але ці-

кавість така взяла, якої ще ніколи не почував. Не можу, не можу, чую, що не можу! тягне, так от і тягне! В одному вусі так от і чую: «Ей, не розпечатауй! пропадеш як курка»; а в другому наче біс який шепче: «Розпечатай, розпечатай, розпечатай!» І як придушив сургуч — по жилах вогонь, а розпечатав — мороз, їй-богу, мороз. І руки тремтять, і все закаламутилось.

Городничий. Та як же ви насмілились розпечатати листа такої уповноваженої особи?

Поштмейстер. То ж бо й штука, що він не уповноважений і не особа!

Городничий. Що ж він, по-вашому, таке?

Поштмейстер. Ні се ні те, чорт знає, що таке!

Городничий (запально). Як ні се ні те? Як ви смієте назвати його ні тим ні сим, та ще й чортзнає-чим? Я вас під арешт...

Поштмейстер. Хто? ви?

Городничий. А так, я!

Поштмейстер. Короткі руки!

Городничий. Чи знаєте ви, що він женився з моєю дочкою, що я сам буду вельможа, що я аж на Сибір запроторю?

Поштмейстер. Ех, Антоне Антоновичу, що Сибір? далеко Сибір. Ось краще я вам прочитаю. Панове! дозвольте прочитати листа?

Всі. Читайте, читайте!

Поштмейстер (читає). «Спішу повідомити тебе, душа Тряпичкін, які зо мною чудеса. На дорозі обчистив мене кругом піхотний капітан, отож трактирник хотів уже був посадити в тюрму; коли раптом з моєї петербурзької фізіономії та з костюму ціле місто взяло мене за генерал-губернатора. І тепер я живу в городничого, розкошую, упадаю напропалу за його жінкою і дочкою; не вирішив тільки, з котрої почати — думаю, перше з матінки, бо, здається, готова ту ж мить до всіх послуг. Пам'ятаєш, як ми з тобою бідували, обідали на шармака, і як одного разу кондитор схопив був мене за комір, з приводу з'їдених пиріжків за рахунок прибутків аглицького короля? Тепер зовсім інакше повернулось. Усі мені дають позичково, скільки хоч. Оригінали страшенні від сміху ти б умер. Ти, я знаю, пишеш статейки, вмісти їх у свою літературу. По-перше: городничий — дурний, як сивий кінь...»

Городничий. Не може бути! Там нема цьо-

го.

Поштмейстер (показує листа). Читайте самі!

Городничий (читає). «Як сивий кінь». Не може бути! ви це самі написали.

Поштмейстер. Як же б я став писати?

Артемій Филипович. Читайте!

Лука Лукич. Читайте!

Поштмейстер (читаючи далі). «Городничий — дурний, як сивий кінь...»

Городничий. О, чорт забери, треба ще повторювати! наче воно там і так не стоїть.

Поштмейстер (читаючи далі) Хм... хм... хм... хм... «сивий кінь. Поштмейстер теж добра людина..» *(Кидаючи читати)*. Ну, тут про мене він теж непристойно висловився.

Городничий. Ні, читайте!

Поштмейстер. Та, навіщо ж?..

Городничий. Ні, чорт забери, коли вже читати, то читати! Читайте все!

Артемій Филипович. Дозвольте, я прочитаю. *(Надіває окуляри й читає)*. «Поштмейстер достоту департаментський сторож Міхеєв, напевне так само, падлюка, п'є без просипу».

Поштмейстер (до глядачів). Ну, поганий

хлопчисько, якого треба відшмагати більш нічого!

Артемій Филипович (*читаючи далі*).
«Доглядач за богоугодними закладами... І... І...» (*Заїкується*).

Коробкін. А чого ж ви зупинились?

Артемій Филипович. Та нечітке перо... а втім, видно, що негідник.

Коробкін. Дайте мені. От у мене, я думаю кращі очі. (*Бере листа*).

Артемій Филипович (*не даючи листа*).
Ні, це місце можна пропустити, а там далі розбірливо.

Коробкін. Та дозвольте, вже я знаю.

Артемій Филипович. Прочитати я й сам прочитаю: далі, справді, все розбірливо.

Поштмейстер. Ні, все читайте! адже перше все читано!

Усі. Віддайте, Артемію Филиповичу, віддайте листа! (*До Коробкіна*). Читайте.

Артемій Филипович. Зараз. (*Віддає листа*). Ось, дозвольте... (*Затуляє пальцем*). Ось звідси читайте. (*Всі приступають до нього*).

Поштмейстер. Читайте, читайте! дурниці, все читайте!

Коробкін (читаючи). «Доглядач за богоугодними закладами Земляника — зовсім свиня в ярмулці».

Артемій Филипович (до глядачів). І не дотепно! Свиня в ярмулці! де ж свиня буває в ярмулці?

Коробкін (читаючи далі). «Доглядач шкіл протух увесь цибулею».

Лука Лукич (до глядачів). Йй-богу, і в рот ніколи не брав цибулі.

Амос Федорович (набій). Хвалити бога, хоч принаймні про мене нема!

Коробкін (читає). «Суддя»...

Амос Федорович. От тобі й на!.. (Вголос). Панове, я думаю, що лист довгий. Та й який чорт у ньому: погань отаку читати!

Лука Лукич. Ні!

Поштмейстер. Ні, читайте!

Артемій Филипович. Ні, вже читайте.

Коробкін (продовжує). «Суддя Ляпкін-Тяпкін найбільшою мірою моветон...» (Зупиняється). Мабуть, французьке слово.[40]

Амос Федорович. А чорт його знає, що воно означає! Ще добре, коли тільки шахрай, а може, ще й за те гірше.

Коробкін (читаючи далі). «А втім, народ гостинний і добродушний. Прощай, душа Тряпичкін. Я сам, за прикладом твоїм, хочу взятись до літератури. Нудне, брат, так жити, хочеш, нарешті, поживи для душі. Бачу: справді, треба за що-небудь високе взятися. Пиши до мене в Саратовську губернію, а звідти в село Підкотилівку. *(Перевертає листа й читає адресу)*. Його благородію, вельмишановному панові Івану Васильовичу Тряпичкіну, в Санкт-Петербурзі, на Поштамтську вулицю, в домі під номером дев'яносто сьомим, повернувши у двір, на третьому поверсі, праворуч».

Одна з дам. Який реприманд[41] несподіваний!

Городничий. От коли зарізав, то зарізав! Убив, убив, зовсім убив! Нічого не бачу: бачу якісь свинячі рила, замість облич, а більш нічого... Вернути, вернути його! *(Махає рукою)*.

Поштмейстер. Де вже вернути! Я, як навмисне, наказав доглядачеві дати якнайкращу трійку; чорт підбив дати й наперед розпорядження.

Жінка Коробкіна. Оце так, оце-то нечуванна конфузія!

Амос Федорович. Одначе ж, чорт заברי, панове! він у мене триста карбованців позичив.

Артемій Филипович. У мене теж триста карбованців.

Поштмейстер (зітхає). Ох! і в мене триста карбованців.

Бобчинський. У нас з Петром Івановичем шістдесят п'ять на асигнації, егеж.

Амос Федорович (недомислено розставляє руки). Як же це, панове? Як же це, справді, ми такого маху дали?

Городничий (б'є себе по лобі). Як я — ні, як я, старий дурень? Спав, дурний баран, з розуму!.. Тридцять років живу на службі: жоден купець ані підрядчик не міг обдурити; шахраїв над шахраями обманював, пройдисвітів і крутіїв таких, що весь світ ладні обікрасти, ловив на гачок. Трьох губернаторів обманув!.. Що губернаторів! (махнувши рукою) нічого й говорити про губернаторів...

Анна Андріївна. Але цього не може бути, Антоша: він заручився з Машенькою...

Городничий (з серцем). Заручився! Дуля з маком — ось тобі заручився! Лізе мені в очі із

заручинами!.. *(Несамовито)*. Ось, дивіться, весь світ, усе християнство, всі дивіться, як обдурено городничого! Дурня йому, дурня, старому падлюці! *(Свариться сам на себе кулаком)*. Ех ти, товстоносий! Смоктульку, ганчірку вважав за поважну людину! Он він тепер по всій дорозі дзеленьчить дзвоником! Рознесе по всьому світу історію. Мало того, що підеш на посміховище — знайдеться перодряп, писака, в комедію тебе вставить. Ось що прикро! Чину, звання не пожаліє, і будуть усі скалити зуби та плескати в долоні. Чого смієтесь? із себе смієтесь!.. Ех, ви!.. *(Тупає зі злості ногами по підлозі)*. Я б усіх отих писак! У, перодряпи, ліберали прокляті! чортове насіння! Вузлом би усіх зав'язав, на борошно б стер вас усіх, та чортові в підбивку! в шапку, туди йому!.. *(Тикає кулаком і б'є підбором по підлозі)*. *(Після деякої мовчанки)*. Досі не можу отямитись. От, справді, якщо бог хоче покарати, то відбере перше розум. Ну, що було в цьому вітрогонові схожого на ревізора? Нічого не було! От просто ні на півмізинця не було схожого — і раптом усі: ревізор, ревізор! Ну, хто перший пустив, що він ревізор? Кажіть!

Артемій Филипович (*розставивши руки*). І як це сталося, хоч убий, не можу збагнути. Наче туман якийсь приголомшив, чорт попутав.

Амос Федорович. Та хто пустив, — ось хто пустив: оці молодці! (*Показує на Добчинського і Бобчинського*).

Бобчинський. Їй-богу, не я! і не думав...

Добчинський. Я нічого, зовсім нічого...

Артемій Филипович. Звісно, ви...

Лука Лукич. Звичайно. Прибігли, як божевільні, з трактиру: «Приїхав, приїхав і грошей не платить...» Знайшли велику птицю!

Городничий. Натурально, ви! плетуни міські, брехуни прокляті!

Артемій Филипович. Щоб вас чорт забрав з вашим ревізором та оповіданнями.

Городничий. Тільки нишпорите по місту та бентежите всіх, торохтії прокляті! Плітки сієте, сороки короткохвості!

Амос Федорович. Паскудники прокляті!

Лука Лукич. Ковпаки!

Артемій Филипович. Сморжі короткопузі!
(*Всі обступають їх*).

Бобчинський. Їй-богу, це не я, це Петро

Іванович.

Добчинський. Е, ні, Петре Івановичу, ви ж бо перші тее...

Бобчинський. А от і ні; перші ото були ви.

Ява остання

Т*і самі і жандарм.*

Жандарм. Чиновник, що приїхав за іменним наказом з Петербурга, викликає вас цю ж мить до себе. Він зупинився в гостиниці.

(Сказані слова вражають, як громом, усіх. Звук подиву однодушно вилітає з дамських уст; вся група, враз перемінивши пози, залишається скам'янілою).

НІМА СЦЕНА

Городничий посередині у вигляді стовпа з розставленими руками та закинутою назад головою. Праворуч його дружина й дочка, із спрямованим до нього рухом усього тіла; за ними поштмейстер, що перетворився на знак запитання, звернений до глядачів; за ним Лука Лукич, що розгубився найбезневиннішим способом; за ним, коло самого краю сцени, три дами, гості, що притулились одна до одної з найсатиричнішим виразом облич, який стосується безпосередньо родини городничого. Ліворуч від городничого: Земляника, що нахилив голову трохи набік, наче до чогось прислухаючись; за ним суддя з розчепіреними руками, що присів майже до землі й зробив рух губами, немовби хотів посвистати або вимовити: «Ось тобі, бабуню, і Юрія!» За ним Коробкін, який обернувся до глядачів з примруженим оком і ущипливим натяком на городничого; за ним, коло самого краю, Добчинський і Бобчинський із спрямованим один до одного рухом рук, роззявленими ротами і виряченими один на одного очима. Ін-

ші гості залишаються просто стовпами. Майже півтори хвилини скам'яніла група зберігає таке становище. Завіса спускається.

Примечания

Городничий — у першій половині ХІХ ст. начальник поліції в повітовому місті.

[^^^]

2

Ботфорти — високі чоботи з стоячими халявами й широкими розтрубами.

[^^^]

3

Вольтер'янець — вільнодумець, прибічник французького філософа Вольтера (1694–1778), особа, яка засвоїла скептицизм Вольтера щодо релігії.

[^^^]

4

Олександр Македонський (356–323 до нашої ери) — цар Македонії, славетний полководець давніх часів, що завоював Малу Азію, Єгипет, Персію, частину Індії.

[^^^]

5

Пасаж — випадок, пригода.

[^^^]

6

«Московские ведомости» — газета, яку видавав Московський університет.

[^^^]

В блаженстві, в раю.

[^^^]

Штандарт — прапор.

[^^^]

Цивільному, не військовому.

[^^^]

Нотиція — повідомлення.

[^^^]

Подорожня — документ, який давав право їхати казенними поштовими кіньми. В подорожній записувалося: маршрут, чин і прізвище того, хто їхав, а також, у якій справі він їхав — в службовій чи у власній.

[^^^]

Джон Масон (1705–1763) — англійський духовний письменник. Книги його були широко розповсюджені у XVIII і на початку XIX століття.

[^^^]

Вівсяний суп.

[^^^]

Соломон — цар ізраїльський; за легендою, був надзвичайно мудрий.

[^^^]

Єлистратишко — колезький регістратор, най-
нижчий цивільний чин у царській Росії.

[^^^]

Щукін двір — один з петербурзьких базарів.

[^^^]

Картуз — згорток із твердого паперу, в якому продавався тютюн для люльки.

[^^^]

Штос — азартна гра в карти.

[^^^]

Йохим — відомий у 30-х роках ХІХ ст. петербурзький каретний майстер.

[^^^]

Фриштик — сніданок.

[^^^]

Шантрет — шатен.

[^^^]

Свіжопросолена тріска.

[^^^]

Забастувати — при грі в банк — не збільшувати ставки. Гнути від трьох ріжків — збільшувати ставку втриє.

[^^^]

Подорож.

[^^^]

Розумієте.

[^^^]

«Роберт Диявол» — опера німецького композитора Мейєрбера. «Не ший мені, матінко, червоний сарафан» — пісня.

[^^^]

«Одруження Фігаро» — комедія французького письменника Бомарше; «Норма» — опера італійського композитора Белліні; Барон Брамбус — псевдонім російського письменника О. І. Сенковського, редактора журналу «Библиотека для чтения»; «Фрегат Надія» — твір російського письменника О. О. Бестужева-Марлінського (1797–1837); «Московський телеграф» — журнал, що його видавав М. О. Погой з 1825 по 1834 рік, коли цей журнал був закритий за ліберальний напрям.

[^^^]

Натяк на О. І. Сенковського, який завжди виправляв, часто до невпізнання статті, що надходили до «Бібліотеки для читання», видавничої книготоргівцем О. Ф. Смірдіним.

[^^^]

Привласнення чужої літературної праці цілком або частково (плагіаторство) — явище поширене в літературних колах 30-х років XIX століття. Літературні спекулянти привласнювали заголовки романів Загоскіна, повістей Марлінського та інших авторів.

[^^^]

В 30-х роках ХІХ століття гастрономи виписували закордонні консерви; серед них був суп з черепах, заготовлений в Ост-Індії, та обіди, виготовлені в Парижі. Консерви були тоді дуже рідкою річчю, бо Микола І заборонив привозити їх до Росії.

[^^^]

Бонтон — хороший, пристойный тон.

[^^^]

Якобінець — член крайньої лівої політичної партії в епоху французької революції 1789 р.

[^^^]

Прикази громадської опіки — установи в кожній губернії що відали справами благодійності: для збільшення коштів прикази провадили позичкові й ощадні операції.

[^^^]

Прогони — визначена плата за кожного коня і версту, залежно від трактів.

[^^^]

«О ты, что в горести напрасно на бога ропщешь, человек» — початкові слова оди М. В. Ломоносова.

[^^^]

Пояснення; в даному випадку — освідчення.

[^^^]

М. М. Карамзін — російський Історик і письменник початку ХІХ століття «Закони засуджують...» — початкові слова пісні юнака з його повісті «Острів Борнгольм».

[^^^]

Кавалерія — в царській Росії відзнака за заслуги, стрічка якого-небудь ордена.

[^^^]

Спеціальним посланцем.

[^^^]

Моветон — поганий тон, невихований.

[^^^]

Реприманд — цілковита, неприємна несподіванка.

[^^^]